

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота

магістра

**на тему ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ІНТЕРМАРІУМУ В
УМОВАХ КРИЗИ СУЧАСНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ГЕОСТРАТЕГІЇ**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0529
спеціальності 052 Політологія
освітньої програми 052 Політологія
О. О. Надобко

Керівник доцент кафедри політології,
к.політ.н. Лепська Н. В.

Рецензент професор кафедри політології,
д.політ.н. Кіндратець О. М.

Запоріжжя
2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВ ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІНТЕРМАРІУМУ	6
1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження концепції Інтермаріуму	6
1.2. Європейська геополітична стратегія та концепція «Міжмор'я» в дискурсі сучасної геополітичної думки	12
1.3. Методи та принципи дослідження	17
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПЦІЯ ІНТЕРМАРІУМУ ЯК ГЕОПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	23
2.1. Становлення та розвиток концепції Інтермаріуму в геополітичній науці.....	23
2.2. Основні положення сучасної моделі «Міжмор'я».....	27
2.3. Стратегія Інтермаріуму як альтернатива Євросоюзу	34
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ІНТЕРМАРІУМУ	38
3.1. Причини та прояви кризи сучасної геостратегії Європейського Союзу та країн Східної Європи	38
3.2. Аналіз геополітичного потенціалу країн «малого» Інтермаріуму за методом GSP-Space (The geopolitical state`s potential in the space)/ ГПДПр (Геополітичний потенціал держави у просторі)	51
3.3. Сценарії, шляхи оптимізації утворення Балто- Чорноморського Союзу в рамках проекту «малого» Інтермаріуму та перспективи для України	67
ВИСНОВОК.....	75
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	78
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність. Сучасні міжнародні відносини в епоху глобалізації цілком і повністю залежать від міждержавних інтеграційних процесів, а різноманітні блоки, об'єднання та союзи держав стають все більш вагомими гравцями в геополітичних відносинах. Більшість центральноєвропейських країн, серед яких і Україна, опинились між двома могутніми блоками, які можуть використовувати їх для захисту і просування власних інтересів та амбіцій. З одного боку, західна частина Європи опирається на сили Європейського Союзу та НАТО і є домінуючою силою в цьому регіоні. З іншого боку – Росія, що намагається відновити свою минулу могутність та геополітичний статус наддержави. Тому в цієї лімітрофної зони країн Центральної та Східної Європи в оточенні більш могутніх сусідів виникла необхідність задовольняти власні інтереси та протистояти всім економічним та безпековим викликам сучасності, а також зберегти свою самобутність та вибудувати власну геополітичну стратегію.

На фоні сучасних світових геополітичних процесів спостерігаються певні зміни. Сучасні глобальні тенденції викликали кризу в європейській зовнішній та внутрішній політиці, змінивши розстановку сил у регіоні. Ці фактори поглиблюють протиріччя зовнішньої і внутрішньої політики держав, і штовхають їх до пошуку альтернативних сценаріїв розвитку власної геополітики.

Проблемна ситуація полягає у необхідності сформувати та втілювати таку стратегію геополітичного розвитку держави, яка б змогла задовольнити інтереси нашої країни та убезпечити від втрати власного суверенітету на міжнародній арені. Національні інтереси повинні враховувати історичний досвід зовнішньої політики держави, сучасні геополітичні процеси та інші особливості цивілізаційного й історико-культурного розвитку світу, а саме весь спектр політичних, економічних, соціальних і духовно-інтелектуальних аспектів суспільного життя. Розташування України в «буферній зоні»

протистояння Сходу та Заходу актуалізує чимало проблем на шляху національного державотворення, формування ідентичності українського народу та визначення геополітичного напрямку руху. Більш того, лімітрофне положення країни змушує її балансувати між інтересами Заходу та Росії, що створює багато обмежень для власного розвитку й часто призводить до безвихідних ситуацій.

Слід наголосити на тому, що масштабні кризові процеси в ЄС не визначають євроінтеграцію як безумовно найкращий та безальтернативний вектор геополітики сучасної України. Не тільки наша держава, а й багато центральноєвропейських країн згадують про ідеї об'єднання в єдиний блок, який зміг би забезпечити їм можливість самостійного розвитку економіки, культури та політики, а також сприяти безпеці у регіоні на основі власних інтересів, з урахуванням історико-культурної специфіки суспільств цих країн, близькості та схожості умов їх розвитку.

Об'єктом дослідження є концепція проекту Інтермаріуму.

Предмет – перспективи реалізації концепції «малого» Інтермаріуму в умовах кризи сучасної європейської геостратегії.

Мета дослідження – визначити перспективи утворення геополітичного союзу держав східноєвропейського регіону в рамках проекту «малого» Інтермаріуму.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- визначити сутність основних понять теми дослідження в контексті геополітичної стратегії країн Європейського союзу та Східної Європи;
- прослідкувати розвиток ідей утворення союзу центральноєвропейських держав на основі концепції Інтермаріуму в дискурсі сучасної геополітичної думки;
- проаналізувати методи дослідження, які можуть бути застосовані для вивчення даної проблеми;
- відслідкувати процес становлення та розвитку концепції Інтермаріуму в геополітичній науці;

- визначити основні положення сучасної моделі «Міжмор'я», і зокрема моделі «малого» Інтермаріуму;
- розглянути стратегію Інтермаріуму як альтернативу Євросоюзу;
- визначити основні кризові прояви внутрішньої політики ЄС та країн Східної Європи;
- провести аналіз геополітичного потенціалу держав, що входять до проєкту «малого» Інтермаріуму за методом GSP-Space (The geopolitical state`s potential in the space)/ ГПДПр (Геополітичний потенціал держави у просторі);
- визначити сценарії розвитку концепції Інтермаріуму, шляхи оптимізації утворення Балто-Чорноорського Союзу в рамках проєкту «малого» Інтермаріуму та перспективи України у даному регіоні.

Основна гіпотеза: загострення внутрішньополітичного становища в ЄС внаслідок кризи європейської геостратегії спричиняє можливість утворення нового союзу держав Центральної та Східної Європи на основі концепції Інтермаріуму.

Альтернативна гіпотеза: в умовах світової пандемії та постійних політичних конфліктів у регіоні утворення союзу держав Інтермаріуму є недоцільним.

Апробація результатів магістерської роботи: основні положення кваліфікаційної роботи викладено у конкурсній роботі на тему «Перспективи реалізації концепції Інтермаріуму як сучасної геополітичної стратегії України» (Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт зі спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ, 26 травня 2020 року) та у тезах доповідей «Стратегія Інтермаріуму як альтернатива Євросоюзу» (Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2020», Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, 2020 рік).

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВ ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІНТЕРМАРІУМУ

1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження концепції Інтермаріуму

Для дослідження обраної теми необхідно визначити та інтерпретувати основні категорії, терміни та поняття, які характеризують геополітичні процеси та є фундаментальними в даній роботі. Крім загальноживаних у геополітичній науці та міжнародних відносинах термінів, слід розкрити значення специфічних понять, які описують геополітичні явища в окресленому регіоні.

В рамках глобалізаційних процесів відбувається утворення великих союзів, організацій, альянсів, блоків держав, які для ефективного та продуктивного взаємоіснування підлягають *інтеграції* – в геополітиці цей термін означає різноманітні форми об'єднання декількох просторових секторів. Інтеграція може здійснюватися як на основі військової експансії, так і мирним шляхом. Існують декілька шляхів геополітичної інтеграції – економічний, культурний, мовний, стратегічний, політичний, релігійний тощо. Усі вони можуть привести до однакового кінцевого результату – збільшенню стратегічного і просторового обсягу блоку. *Блок* – це об'єднання декількох держав, що значно змінює їх стратегічну і геополітичну якість, та виводить їх на більш високий рівень планетарної діяльності. Утворюються блоки зазвичай задля забезпечення *балансу сил*, який в геополітиці розуміється як модель взаємодії між державами, в якій можливості взаємної агресії і експансії обмежені настільки радикально, що стають практично неможливими і недоцільними. Баланс сил фіксує наявність сил (держав або блоків), які перетворилися у вирішальний чинник світової політики і протистоять одна одній на національному, релігійному, ідеологічному та інших підґрунтях у планетарному масштабі.

Кожна країна або союз держав мають розробити власну геополітичну стратегію та втілювати її. Під *геостратегією* (в даній роботі поняття «вектор» та «напрямок» розвитку будуть використовуватись як синоніми геостратегії) розуміється стратегія реалізації геополітичних завдань і доктрин національної безпеки держав; також це поняття можна визначати як військові аспекти геополітичного аналізу. Геостратегія повинна враховувати ряд характерних особливостей тієї чи іншої держави (або союзу держав), до яких можна віднести геополітичний потенціал та міць, які зрештою визначають геополітичний статус держави.

З появою термін «геостратегія» визначався як частина воєнного мистецтва, що охоплює питання теорії і практики підготовки та ведення війни [69, с. 59], тобто «стратегія» стосувалася саме воєнного середовища. Тому деякі дослідники у визначенні поняття «геостратегія» обмежуються лише воєнною складовою. Таким чином, А. Дугін визначає геостратегію як «воєнні аспекти геополітичного аналізу» [24, с. 902]. За Т. Михайловим, геостратегія – це «галузь практичного застосування воєнної сили за просторовими показниками» [45, с. 88].

Тим не менш, більшість провідних науковців «геостратегію» наповнюють значно ширшим розумінням. Так, З. Бжезинський відзначає, що «геостратегія – стратегічне управління геополітичними інтересами» [3, с. 12], а В. Дергачов доповнює це поняття ще й «геоекономічними інтересами» [21, с. 8].

С. Цибульський вказує на те, що геополітична стратегія об'єднує в собі широкий спектр чинників. «Геостратегія виступає в якості фундаментальної основи зовнішньої політики держави й вирішує питання щодо напрацювання головної лінії поведінки держави на міжнародній арені та безпосереднього впровадження її у життя з метою реалізації своїх національних інтересів. На даний час, геостратегічний курс провідних держав характеризується певними експансіоністськими проявами (особливо в економічній та інформаційній сферах) й прагненням встановлення контролю над геополітичним простором інших країн. При чому, чинник воєнної сили залишається вагомим аргументом

в сучасних міжнародних відносинах. Геостратегія держави реалізується такими основними засобами: географічними, історичними, політичними, економічними, інформаційними, військовими, демографічними, етнічно-культурними, релігійними, які застосовуються в тих чи інших формах.» [73, с. 126].

В даній роботі розглядається криза геостратегії, для кращого розуміння цього явища слід зазначити, що саме представляє собою це поняття. У сучасному розумінні *криза* (від грец. *krisis* – вихід, закінчення, суд і вище справедливе покарання) – це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній та політичній, або будь-якій іншій системі, що загрожує її життєстійкості в навколишній середовищі [47, с. 586]. Криза порушує стійкість системи, при цьому радикальним чином її оновлюючи. Стабільний стан і криза виступають постійними антагонізмами в розвитку будь-якої системи, при цьому очисна сила кризи потрібна системі не менше, ніж стабільне існування. Ці дві сторони (криза і стабільність) не можуть існувати одне без одного, це свого роду закон єдності й боротьби протилежностей (оскільки без боротьби – немає й розвитку). Отже, криза (при широкому на неї погляді), так само потрібна системі, що розвивається, як і стабільний стан. Кризу слід розглядати як переломний момент у розвитку системи, що дає простір новому витку економічних змін [32].

Якщо розглядати саме *кризу геостратегії*, можна сказати, що вона являє собою загострення внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на формування стратегії реалізації геополітичних завдань і доктрин національної безпеки держав, створюючи проблеми або вказує на неможливість виникнення чи втілення цієї стратегії.

Засоби реалізації геостратегії формують собою таке поняття як «*геополітичний потенціал*», який можна інтерпретувати як систему різноманітних ресурсів, серед яких просторові, виробничо-економічні, військові, фінансові, соціокультурні, інформаційні і т. д., які можуть бути

використані для реалізації геостратегії країни в інтересах її національної безпеки.

О. Дашевська виділяє реалізований та нереалізований геополітичний потенціал:

– реалізований геополітичний потенціал – це сукупність геополітичних ресурсів, яка в процесі діяльності трансформована у практичний результат;

– нереалізований геополітичний потенціал – це сукупність наявних, але незадіяних в процесі діяльності ресурсів, які при мобілізації можуть бути реалізовані [19, с. 197].

Геополітична міць (потуга, потужність) – інтегральне поняття, що означає конкурентні можливості даної держави у геополітичній боротьбі, тобто реальну здатність до експансії в усіх типах геопростору. В класичній геополітиці поняття «міць» було тотожним «військовій силі», зараз воно включає широкий спектр характеристик держави, які стосуються не тільки військового потенціалу [57; 25, с. 154-163].

Крім цього геостратегія обов'язково повинна враховувати *національні інтереси* держави, які являють собою сукупність усвідомлених, офіційно виражених об'єктивних потреб громадян, суспільства і держави, що базуються на основі національних цінностей, способу життя, особливостей соціально-економічного розвитку, політичного устрою країни, рівня її економічного розвитку, специфіки географічного розташування, історично обумовленого місця в міжнародному розподілі праці. Невід'ємною складовою національних інтересів є *національна безпека* – це забезпечення міжнародної безпеки в межах самостійних національних держав, основою чого є захист національних інтересів [23, с. 154-163].

Вищеназвані категорії дозволяють аналізувати геополітичну стратегію України у загальному вигляді. Але існують певні характерні особливості її геополітичного положення, серед яких те, що вона знаходиться в так званій лімітрофній зоні. *Лімітроф* (лат. *limitrophus* – прикордонний) – це категорія геополітики, що застосовується для означення прикордонної держави,

геополітичний простір якої зазнає домінуючого впливу і контролю з боку більш могутнього геополітичного актора (держави, альянсу держав, недержавних акторів). При цьому геополітичний простір є системою, яку утворюють географічний, економічний, інформаційно-кібернетичний, інформаційно-ідеологічний, смисловий, духовно-культурний та інші простори. Авторство даного терміну належить В. Цимбурському. З іншого боку зону положення України можна віднести до поняття, яке визначив Н. Спайкмен – *римленд* («*Rimland*») – прикордонна зона між морськими і континентальними державами, складний простір, оскільки в ньому потенційно закладена двоїстість – можливість бути фрагментом таласократії чи телурократії. Римленд облямовує Євразію і може мати вирішальне стратегічне значення для світового домінування. Ці особливості повинна враховувати геостратегія України [23, с. 154-163].

В даній роботі мова буде йти переважно про концепцію Інтермаріуму («Міжмор'я», Тримор'я, Балто-Чорноморський союз (БЧС), союз держав «від моря до моря») як потенційний напрям геополітичної стратегії України. Ця концепція передбачає утворення блоку держав від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів на основі партнерських стосунків. Також у цьому контексті мається на увазі проєкт своєрідного конфедеративного утворення, яке включало б такі країни, як Польщу, Україну, Білорусь, Литву, Латвію, Естонію, Молдову, Угорщину, Румунію, Югославію, Чехословаччину, а також, можливо, Фінляндію та Грузію. Цей проєкт був висунутий Юзефом Пілсудським після Першої світової війни [10].

У сучасному геополітичному дискурсі розглядають різні моделі об'єднання держав на основі концепції Міжмор'я. Одним із варіантів є так званий «малий» *Інтермаріум*, до складу якого входять всього шість країн: Україна, Білорусь, Польща, Литва, Латвія, Естонія.

Поняття «Європейський Союз» запроваджено 1993 року в Маастрихтському договорі (або Договорі про Європейський Союз), як поєднання наднаціональної (Європейська Спільнота) і міжурядових (співпраця

в галузі правосуддя та внутрішніх справ і спільна зовнішня та безпекова політика) засад.

Європейський Союз – це унікальне об'єднання країн Європи, які через створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики й діяльності мають на меті забезпечити безперервне економічне зростання, соціальний розвиток і згуртованість країн-учасниць [22]. Держави Європейського Союзу (ЄС) створили спільні інституції, яким делегували частину своїх національних повноважень так, що рішення в певних сферах загальних інтересів можуть бути ухвалені демократичним шляхом на загальноєвропейському рівні. Таке усупільнення суверенітетів називають також «європейською інтеграцією».

Загалом, політична інтеграція – це сукупність політичних процесів, спрямованих на консолідацію, об'єднання суспільства, політичних структур або етносів у рамках однієї держави чи кількох держав для протидії внутрішнім і зовнішнім деструктивним чинникам [59, с. 144].

«Основою ЄС є 28 держав-членів, які утворюють Євросоюз, та їхні громадяни. Унікальність ЄС полягає у тому, що всі держави-члени – хоча й залишаються суверенними та незалежними – вирішили частково поєднати свій суверенітет у тих сферах, де доцільно працювати разом. На практиці це означає, що держави-члени ЄС делегують певні свої повноваження щодо ухвалення рішень спільним інституціям, які вони створили. Завдяки цьому на рівні ЄС можна демократично вирішувати питання, котрі становлять спільний інтерес» [27].

Перелік наведених категорій безумовно не є вичерпним для характеристики геополітичної стратегії. Інтерпретація цих термінів полегшує розгляд та аналіз досліджуваної теми. Конкретизація деяких понять буде наведена в наступних розділах.

1.2. Європейська геополітична стратегія та концепція «Міжмор'я» в дискурсі сучасної геополітичної думки

Тема Євросоюзу в працях світових та українських науковців досить популярна та не втрачає своєї актуальності. Для України – це основний офіційний вектор геополітичної стратегії та партнерства в рамках Європейського Союзу. Але дослідження ведуться більшою мірою у сфері тих можливостей і перспектив, які надає членство в ЄС. Це стосується, економічних переваг, юридичних моментів та формальностей, комунікаційних процесів, політичних перетворень – аспектів більш технологічного характеру.

Кризові явища в ЄС науковці активно почали висвітлювати у своїх роботах в кінці 2000-х років. На фоні світової кризи почали прослідковуватися деструктивні явища всередині організації. Особливо це нанесло удар економіці союзників і ввело більшість з них у боргову кризу. Дослідженням шляхів виходу з боргової кризи країн-членів ЄС займалася велика кількість видатних вчених. Серед науковців, які активно досліджували дану проблему, можна виділити О. І. Барановського, К. Ю. Гаргушу, І. В. Дорошенка, В. Козюка, В. І. Кончина, М. В. Максименка, С. С. Пациківського та інших.

Питання міграційних процесів стало предметом дискусій як серед політичної еліти держав-учасниць Європейського Союзу, так і серед значної кількості вітчизняних вчених-правників. Дослідженням усіх аспектів міграційної політики та протидії нелегальній міграції на різних рівнях займаються як іноземні, так і українські дослідники, серед яких О. Чуприна, Г. Луцишин, О. Малиновська, Н. Пак, Р. Кермач, А. Солодько, Т. Клінченко, О. Відлер, О. Грішнова, В. Кривенко, та інші. Серед зарубіжних учених: М. Вейнера, Р. Вольвенда, Р. Епплярда, С. Колінсона, С. Спенсера, І. Рів'єра, М. Пуглі, Р. Плендера, Дж. Солта, Р. Хавсмана. Особливу увагу у вивченні цієї проблеми приділяють американські дослідники, де ця тема завжди перебуває у центрі уваги юристів та політиків, зокрема, це є дослідження Д. Мартіна, Р. Босвелла, Д. Вейсбротта.

Питаннями Європейської геостратегії у своїй діяльності займаються всесвітньо відомі вчені такі як З. Бжезінський, В. Цимбурський, які у своїх останніх публікаціях акцентують увагу на зміні світових геополітичних парадигм.

Ідеї концепції «Міжмор'я» популярні в більшості країн потенційного альянсу як на науковому рівні, так і на політичному. В різні часи розвиток цих концепцій мав своїх прихильників та змінював інтенсивність в залежності від домінуючих політичних сил.

Початок розвитку та обґрунтування ідеї створення альянсу країн «від моря до моря» пов'язаний з Юзефом Пілсудським, який був польським воєнним, державно-політичним діячем, який після Першої світової війни вказував на необхідність такого об'єднання. Представники «східної» орієнтації з табору Ю. Пілсудського вважали часом найбільшого процвітання період монархії Ягеллонів, а основний напрямок політичного розвитку Польщі бачили в східній політиці та концепції федералізму з народами Центральної та Східної Європи на засадах так званої «Ягеллонської ідеї», яка мала великий вплив на формування моделі відносин поляків з державами цього регіону [17, с. 160].

Концепція «Міжмор'я» співзвучна з висунутою на початку 1990-х рр. ідеєю экс-президента Польщі Леха Валенси «НАТО-біс». У березні 1993 року в Польщі вийшла книга Томаша Шчапаньского «Міжмор'я», в якій автор дає геополітичну характеристику регіону, розглядає різні варіанти формування Балто-Чорноморського союзу і прогнозує його можливі відносини з Росією, Західною Європою і Скандинавією.

Вперше після дезінтеграції СРСР з ініціативою активізації Балто-Чорноморського співробітництва на державному рівні виступив тодішній президент Литви А. Бразаускас на саміті 1997 року у Вільнюсі. У 2006 р. у Вільнюсі проходила міжнародна конференція «Спільне бачення спільного сусідства» [67], що була присвячена проблемам Балто-Чорноморського співробітництва.

У 1992 р. Білоруський Народний Фронт (Зенон Позняк) висунув ідею створення Балто-Чорноморського союзу як буферного міжнародного утворення без військових баз НАТО і Росії. Ці ідеї довгий час гальмувались через зовнішній вплив РФ. У 2010 р. у Білорусі виник проєкт «Нова Річ Посполита», метою якого є створення «Народної Республіки» у складі Польщі, Білорусі, Литви, Латвії та України [10].

В українській геополітичній думці ідеї утворення «Міжмор'я» сягають кінця XIX – початку XX століття, коли українські політичні та громадські діячі Ю. Бачинський (1895 р.), М. Міхновський (1900 р.) та С. Рудницький (1923 р.) [63] намагалися розробити Балто-Чорноморську геополітичну концепцію. За часів УНР український історик і голова Центральної Ради М. Грушевський виклав ідею створення Балто-Чорноморського альянсу у своїй роботі «Орієнтація чорноморська» (1918 р.) [18]. Громадський діяч, письменник, публіцист та ідеолог українського націоналізму Юрій Липа створив геополітичну «Чорноморську доктрину» (1940 р.) [37], в якій вказував на історичну спільність народів, що населяють узбережжя Балтійського і Чорного морів. Ю. Липа схилився до створення Балто-Чорноморської федерації у складі України, Польщі, Литви та Білорусі.

Сучасний український політикун також час від часу бере участь у розвитку ідей концепції Інтермаріуму. У лютому 1993 р. президент Л. Кравчук виступив у Будапешті з ініціативою створення зони стабільності і безпеки в регіоні Центрально-Східної Європи. Передбачалось, що у неї мали увійти держави Балтії, Україна, Білорусь, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Австрія, а також Болгарія і Румунія. У квітні 1993 р. у Києві був підготовлений проєкт створення Центрально-Східноєвропейського простору стабільності і безпеки (ЦСПСБ), який мав діяти під гаслом «Безпека для себе – через безпеку для всіх».

У 1994 р. у Києві була створена Ліга партій країн «Міжмор'я», яка повинна була генерувати ідею Балто-Чорноморського альянсу як зони стабільності і безпеки. 10-11 вересня 1999 р. у Ялті відбувся саміт під назвою

«Балтійсько-Чорноморське співробітництво: в інтегровану Європу ХХІ століття без ліній розподілу», під час якого обговорювалися питання активізації багатостороннього співробітництва на просторі між двома морями. Виступаючи на цьому саміті, екс-президент Л. Кучма підтримав ідею союзу, однак, формалізації та інституалізації Балто-Чорноморського співробітництва під час саміту в Ялті не відбулося [71, с. 210].

Частково принципи БЧС були реалізовані у політичному, інституційному і економічному вимірах шляхом створення Вишеградської групи (1991 р.), ГУУАМ (1997 р.) і Спільноти демократичного вибору (2005 р.) [18].

Сучасний стан розробки концепції Інтермаріуму підживлюється її активним обговоренням як в академічних колах, так і серед провідних політичних діячів країн, що потенційно можуть стати учасниками цього геополітичного об'єднання. У 2015 році ідея створення Балто-Чорноморського альянсу набула нового звучання після того, як новообраний президент Польщі Анджей Дуда неодноразово заявляв, що має намір запропонувати главам держав Центрально-Східної Європи створити «партнерський альянс держав» від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів. Напередодні інавгурації 6 серпня 2015 р. А. Дуда виступив за створення Балто-Чорноморського альянсу 18 держав у складі Польщі, України, Білорусі, Латвії, Литви, Естонії, Молдови, Угорщини, Румунії, Болгарії, Словаччини, Чехії та шести країн колишньої Югославії. При цьому А. Дуда висловив готовність обговорити цю ідею на зустрічах з главами держав Центрально-Східної Європи. Власне, Анджей Дуда продовжив справу, розпочату президентом Польщі Лехом Качинським, який незадовго до своєї загибелі пропонував провести міжнародну конференцію про «Міжмор'я», користуючись змінами в Україні, пов'язаними з Помаранчевою революцією 2004 року [10].

Стосовно розвитку ідей «Міжмор'я» в Україні на сучасному етапі, можна сказати, що їх фінансування йде в більшості випадків від націоналістичних сил. Так, наприклад, 2 липня 2016 р. заснована Група сприяння розбудові Інтермаріуму за ініціативи Андрія Білецького, народного депутата України,

засновника і першого командира полку АЗОВ, лідера партії Національний Корпус. Ця організація займається аналітичним забезпеченням розвитку концепції, співпрацею з іншими країнами-учасниками та потенційними союзниками, налагодженням зв'язків та обміну досвідом між національними представниками країн регіону, координацією ініціативних груп та представників з України, Польщі, Литви, Естонії, Білорусії, Грузії, Хорватії, Словаччини та РФ (Калінінграду) [80].

Крім того Житомирським державним університетом імені Івана Франка з 2014 року видається журнал «Інтермаріум: історія, політика, культура». В ньому друкуються статті на широку історичну проблематику за темою видання: історія та культура країн Східноєвропейського регіону, вплив третіх сил на процеси, які окреслювали особливості його розвитку, сучасні та історичні геополітичні проблеми, пограничні впливи, зміст національних та культурних ідентичностей, особливості реалізації політики пам'яті та формувань історичної політики в країнах регіону. Цей журнал практикує політику негайного відкритого доступу до опублікованого змісту, підтримуючи принципи вільного поширення наукової інформації та глобального обміну знаннями задля загального суспільного прогресу. Основні джерела підтримки: Міністерство зовнішніх справ Республіки Польща та Academia Ignatianum (Polska, Kraków) [29].

Серед українських вчених, які вже зробили внесок в геополітичну науку України в контексті розвитку концепції Інтермаріуму, слід відзначити І. А. Заводовського [28]. Він досліджує проблематику українсько-білоруських відносин у розвитку Балто-Чорноморських відносин. Б. С. Левик видав монографію «Балто-Чорноморський регіон: сучасний потенціал та перспективи» [33]. Тож, українські науковці у своїх роботах приділяють чимало уваги даній тематиці, але комплексне бачення концепції Інтермаріуму й досі відсутнє.

Останні роки активізувались дослідження теми «Міжмор'я», зріс науковий інтерес. Збільшується кількість публікацій як новинно-аналітичного

характеру, так і наукового. Слід звернути увагу і на дипломатичні події останнього часу. 19-20 жовтня Естонія організувала п'ятий саміт і третій бізнес-форум Ініціативи трьох морів (неформальна назва – Тримор'я). Це стало головною зовнішньополітичною подією Таллінна у 2020 році. «Ініціатива трьох морів, що була започаткована п'ять років тому президентами Хорватії та Польщі Коліндою Грабар-Китарович та Анджеєм Дудою, об'єднує 12 держав-членів ЄС, розташованих між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями» [55]. Ця подія визначила також і роль України в співдружності. Ухвалені у Таллінні рішення дали старт фактичній участі України у роботі цього об'єднання.

Таким чином, ідеї утворення Інтермаріуму досить давно вкоренилися у царині європейської та вітчизняної геополітики. Певний час вони були непопулярні через тиск домінуючих політичних сил у регіоні. Втім на сучасному етапі вони переживають своєрідний ренесанс і знову набувають свого розвитку, що спричинено, передусім, кризовими процесами на європейському континенті.

1.3. Методи та принципи дослідження

Принципи геополітичних досліджень базуються на методологічних принципах класичної філософії, а саме: системність, територіальність, єдність, симетрії, пояснення, простоти, спостережливості, історизму [11].

У даній роботі були використані методи картування, тобто робота з картою, джерелом інформації в якій виступає географічна карта і коментарі до неї, у поєднанні з використанням геокартоїдів – креслень, що зображують ту або іншу реальну або вигадану територію, але які зображують її спрощено, без обов'язкового дотримання усіх правил класичної картографії. За їх допомогою зображено варіанти моделей концепції Інтермаріуму. Також застосовано метод концептуально-графічного моделювання, простим аналогом якого є структурно-логічні схеми для аналізу теоретичної моделі «Міжмор'я» [20, с. 93].

Моделювання та проектування геополітичних об'єктів і процесів виступають як перспективні напрямки досліджень в сучасній геополітиці. В ідеалі геополітичні моделі можна використовувати для пояснення процесів і явищ минулого і для розробки імовірнісних прогнозів розвитку подій в майбутньому. Вже існує досить багатий досвід побудови глобальних і регіональних геополітичних моделей. За найбільшого поширення якісного моделювання геополітичних об'єктів і процесів є досвід побудови складних моделей на основі системного підходу, наприклад, геополітичних систем регіонів з використанням когнітивного моделювання.

Створені дослідниками моделі реальних або потенційних об'єктів або процесів впливають на їх сприйняття політичними елітами і суспільством, прийняття органами влади стратегічних рішень і розробку оперативнотактичних заходів у політичній сфері. Таким чином, геополітичне моделювання має світоглядне, науково-пізнавальне і прикладне значення. На основі моделі може бути створений геополітичний проєкт як стратегічний план дій, який має на меті трансформацію геопросторової структури тієї чи іншої політичної системи. Ці стратегічні розробки, як правило, не артикулюють як саме геополітичні проєкти, їх іменують планами, концепціями, програмами і т. п.

В якості об'єктів геополітичного проектування можуть виступати регіони і субрегіони світу, окремі країни, а також внутрішньодержавні регіони. Для практичного здійснення геополітичних проєктів потрібні відповідні ресурси: фінансові, демографічні, технологічні, комунікаційні, інформаційні, військові та ін.

У випадку концепції «Міжмор'я» мова йде про багатосторонній регіональний геополітичний проєкт. В історичному контексті багатосторонність традиційно виявлялася у формі угод, покликаних регулювати різні питання і проблеми між учасниками міжнародних відносин. Геополітична модель «регіональної багатосторонності» в ідеалі повинна відповідати інтересам всіх учасників. Однак несумісність окремих специфічних

геополітичних інтересів тих чи інших акторів може зробити малоефективним функціонування всієї регіональної системи [15, с. 95-97].

Основний прикладний метод, використаний в даній роботі – Метод GSP-Space (The geopolitical state's potential in the space)/ ГПДПр (Геополітичний потенціал держави у просторі).

Первісним у дослідженнях геополітичного потенціалу держави була розробка концепції «могутності держави» таких класиків геополітики, як А.Т. Мехен, Ф. Ратцель і Р. Челлен. Ця теорія тяжіла до дослідження війн за територію, перш за все, у географічному вимірі, і включала до аналізу такі характеристики, як географічне положення; природно-ресурсний потенціал; характер ландшафта, кордон; соціально-культурні чинники (чисельність населення, культура, духовність); господарство та торгівля, форми державного управління.

Розвиток геополітичного простору, його багатовимірність та багаторівневність вплинули на дослідження геополітичного потенціалу держав у сучасній геополітичній науці. Серед напрацювань, що його систематизують, слід відзначити працю В. Дергачова, що продовжує концепцію «могутності держави», як структури з трьох блоків: військового, економічного, комплексного. Цей напрям у контексті геополітичного потенціалу держави розвинутий О. Козак, яка виділила комплекс з 7 компонентів: демографічного, науково-технічного, геоінформаційного, соціально-політичного, військово-політичного, гео економічного, інтелектуального.

Ще один розгорнутий варіант узагальнення способів аналізу геополітичного потенціалу держави зроблено у статті Ю. Гладкого та С. Писаренка «Геополітична конструкція» і «Геополітичний потенціал» основні поняття геополітики» [35, с. 43].

Апробація впровадження аналізу геополітичного потенціалу держави у практику дослідження політологів упродовж 2014-2018 рр. надали можливість Н. В. Лепській запропонувати свою методика, яка отримала назву Метод GSP-Space (The geopolitical state's potential in the space)/ ГПДПр (Геополітичний

потенціал держави у просторі). Метод GSP-Space «передбачає співставлення та порівняльний аналіз геополітичного потенціалу держав» і включає наступні показники аналізу, розподілені за блоками [35, с. 44-50].

1. *Фізико-географічний блок ГПД* (включає становище і математичні параметри, які надають чітку просторову локалізацію досліджуваної держави, а також природні фактори, які дозволяють (або лімітують) здійснення геополітичної діяльності в конкретному регіоні, включаючи природо-ресурсний потенціал і оточуючу обстановку);

2. *Суспільно-географічний блок* (містить в собі: соціо-географічний фактор – характеристики, які розглядають населення регіону і як об'єкт, і як суб'єкт геополітичної діяльності і специфічні показники, націлені на «геополітично звужену» оцінку населення регіону – мобілізаційний потенціал, національна ідентичність, ступінь лояльності жителів регіону існуючим загальнодержавним цінностям, особливості менталітету населення даної держави і його культури, рівень розвитку науки і освіти, загальний соціальний добробут народу даної країни.

3. *Економічний блок* утворюється тією матеріальною основою, яку складають галузеві, технологічні, результативні і географічні показники зосереджених в регіоні виробничих потужностей, транспортної та телекомунікаційної мереж, які слід розглядати з позиції геополітичної оцінки. Даний блок параметрів ГПД асоціюється з можливістю економічного контролю в геополітичному просторі.

4. *Військовий блок* – суто мілітарний аспект ГПД. Вагомість цього чинника визначається головним чином: наявністю зброї масового ураження (ядерної, хімічної, біологічної); військово-космічними технологіями; наявністю кібервійськ; кількістю своїх військових і військово-морських баз за межами країни, а також баз потенційного супротивника поблизу своєї держави; прикордонними суперечками і участю в миротворчих силах і контртерористичних операціях; характеристикою розміщених в країні/регіоні

військових частин і спеціальної інфраструктури (укріпрайонів, складських баз, полігонів і т. д.).

5. *Політичний блок* утворюється декількома складовими: форма державного устрою і правління; наявність політично нестабільних зон, в тому числі і потенційних, сепаратизму і т. д.; факт наявності у країни/регіону зовнішніх сусідів, на яких країна в тій чи іншій формі впливає (або ні) на прилегле зовнішнє зарубіжжя.

6. Заключна частина аналізу геополітичного потенціалу держави повинна включати *аналіз її геополітики*, а саме: основні концептуальні положення сучасної геополітики; сутність геополітичної доктрини; геополітичний код держави; напрями геостратегії; оцінка ступеню сучасної геополітичної суб'єктності держави; обґрунтоване визначення геополітичного статусу держави.

Завдяки такому методу можна розглядати геополітичний потенціал не тільки окремої держави, а і союзів, блоків і альянсів – як сукупний показник їх геополітичної могутності. В даній роботі цю методику використано для аналізу геополітичного потенціалу теоретичної моделі союзу держав на основі концепції Інтермаріуму, що дозволить визначити, які можливості участі у світових геополітичних процесах матиме дане утворення, дати аналіз перспектив об'єднання та його доцільності взагалі.

«Геополітика розглядає, за своєю суттю, політичну взаємодію держави з просторовим середовищем, спочатку географічним, з розвитком сфер життєдіяльності з іншими середовищами, у яких саме конкурентна боротьба держав, їх коаліцій спрямована на формування влади та контролю над цим простором. Це можливо розглядати як вид стратегічного управління, оскільки у наявності всі основні атрибути стратегії: розгляд організації як цілості, вищий рівень управління, довгострокова перспектива, спрямованість на зовнішнє середовище, задля отримання конкурентних переваг» [35, с 84].

Також слід врахувати вплив зовнішніх акторів на діяльність як самих країн-учасниць, так і регіональних інститутів міжнародного співробітництва.

Наприклад, в разі цілеспрямованого впливу могутньої неоімперії вся система багатостороннього співробітництва може неформально виявитися в залежному становищі. Центральна і Східна Європа була об'єктом геополітичного проектування протягом як мінімум останніх ста років. Особливою увагою користується, зокрема, Балто-Чорноморський регіон, який, крім фізико-географічних умов, достатньо виділяється з урахуванням історичних, культурних, економічних і, особливо, політичних факторів.

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПЦІЯ ІНТЕРМАРІУМУ ЯК ГЕОПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

2.1. Становлення та розвиток концепції Інтермаріуму в геополітичній науці

Поява ідей об'єднання країн Балто-Чорноморського регіону має досить глибоке історичне коріння і пов'язана з їх геополітичним розташуванням. Ще за часів Давньої Русі тут пролягав один з найбільших на той час транспортно-торгівельних шляхів «із варяг у греки», який поєднував Балтійське та Чорне море. У період Великого Князівства Литовського цей регіон виступав досить потужним союзом, за територію якого вже тоді йшла боротьба між європейським Заходом та російським Сходом. У новому розумінні теоретичний концепт регіону почав розроблятися після розпаду Австро-Угорської та Російської імперій і утворенням на їх теренах низки країн у Центральній та Східній Європі, а також з політичними змінами та Першою світовою війною, що стало поштовхом до пошуку нових геополітичних доктрин [28, с. 13-15].

Концепція «Міжмор'я» Юзефа Пілсудського

Значний внесок в розробку проекту БЧС зробили польські політики та урядовці. Так, запропонована в двадцятих роках минулого століття маршалом Польщі Юзефом Пілсудським федерація повинна була відродити багатонаціональну Річ Посполиту з метою уникнення домінування у Східній Європі Німеччини і Росії. Концепцію Інтермаріуму він почав активно просувати після Першої світової війни, яка вказала на потребу об'єднання держав цієї зони для захисту їх інтересів та безпеки. Федерація повинна була включати такі нації, як польську, українську, литовську, єврейську. Таким чином перший план Пілсудського об'єднував Польщу, Білорусь, Україну, Литву (Додаток А).

Через те, що в першому плані країни, які до нього входили, побоювалися свого залежного становища та узурпації власного суверенітету Польщею, вони

не стали прихильниками такого об'єднання. Юзеф Пілсудський та його послідовники бачили впорядкування простору старої Речі Посполитої у формах федерації Польщі, України, Білорусі та Литви, які утворювали «Міжмор'я». Другий план вже включав проєкт конфедерації держав, до якої мали увійти незалежні країни Польща, Україна, Білорусь, Литва, Латвія, Естонія, Молдова, Угорщина, Румунія, Югославія, Чехословаччина і, можливо, Фінляндія (Додаток Б).

Пілсудський вважав, що саме імперська Росія представляє найбільшу загрозу незалежності Польщі та інших держав регіону і тому в їх інтереси входила спільна боротьба проти російської агресії з одного боку, та німецької з іншого. Маршал бачив Україну у ролі буфера між Росією та Польщею, а даний союз мав утворити «санітарний кордон», що вказано у спогадах Уїнстона Черчилля: «У Росії почалася сувора, нескінченна зима нелюдських доктрин і надлюдської жорстокості, а тим часом Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва і, головним чином, Польща могли протягом 1919 р. стати цивілізованими державами і створити сильні патріотично налаштовані армії. До кінця 1920 р. був утворений «санітарний кордон» з живих національних організацій, сильних і здорових, який охороняє Європу від більшовицької зарази; ці організації ворожі до більшовизму і застраховані від зараження ним завдяки своєму досвіду...» [75, с. 158].

Юзефу Пілсудському так і не вдалося реалізувати свій план, але у нього з'явилося багато послідовників, які продовжували розвивати концепцію «Міжмор'я». До розробки проєкту БЧС тією чи іншою мірою були причетні також польський міністр закордонних справ Юзеф Бек, генерал Владислав Сікорський, лідер правонаціоналістичної партії – Конфедерації незалежної Польщі – Лешек Мочульський та інші. План Міністра закордонних справ Польщі Юзефа Бека полягав у тому, що виходячи з реалій, він скоротив «Міжмор'я» до союзу Польщі, Румунії та Угорщини.

Слід згадати також, що вперше нову концепцію взаємовідносин з українцями, литовцями і білорусами сформулював видатний польський

мислитель Юліуш Мірошевський, який обґрунтував необхідність визволення від Росії Україну, Литву і Білорусь. Ця концепція дістала назву «лінії Гедройца-Мірошевського» і стала основою сучасної східноєвропейської дипломатії Польщі [10].

Чорноморська доктрина Юрія Липи

В українській геополітичній думці значний внесок в розробку ідей «Міжмор'я» зробив Юрій Липа (1900-1944 рр.), створивши монографічну трилогію «Призначення України» (1938 р.) [36], «Чорноморська доктрина» (1940 р.) та «Розподіл Росії» (1941 р.) [37]. Найбільш ґрунтовно концепція описана в праці «Чорноморська доктрина». Це була перша системна доктрина, що визначала місце України у світі та написана українським вченим. До цього було чимало думок щодо ролі українських земель на геополітичній арені, але це були в основному ідеї владних діячів, але не науковців. Немало було й іноземних доктрин, що проголошували територію по обидва береги Дніпра як свою власність [42].

Концепція Липи має виражений «архітектурний характер». Чорноморський простір він порівнює з фортецею, яка має мури, брами, площі, вулиці. До чорноморського простору можна дістатися через своєрідні «брами», створені самою природою. Геополітик називає три таких проходи: Західна (нижня течія і гирло Дунаю), Східна (прикаспійські степи в районі гирла Волги) та Південна (протоки Босфор і Дарданелли) брами. Серед основних положень концепції Ю. Липи велика увага приділена детальному аналізу річкової мережі, її особливим рисам і важливості для всього регіону. Автор також розглядає всі основні річки, що належать до басейну Чорного моря, – Дністер, Південний Буг, Дніпро, Дон, Кубань, Кума, Кизил-Ірмак і Маріца.

Вказаний геополітичний комплекс має і своє «склепіння» у вигляді українських теренів, що нависають над Чорним морем від Дунаю до Кавказу; «підмурком» же виступає малоазійське узбережжя. Головним недоліком цієї «фортеці» він вважає те, що з неї існує лише один широкий шлях на великі світові простори. Мається на увазі так званий «Іранський поміст», що дозволить

сполучатися через океани з будь-якими країнами світу [12]. Концепція Ю. Липи зображена схематично в Додатку В.

Центральними точками описаного регіону виступають саме Чорноморський простір і Україна, яку він називає «українським склепінням». Країни, які складають узбережжя Чорного моря та території України відіграють провідну роль в цьому регіоні. Таке їх розташування має свої переваги та недоліки. Позитивними ознаками виступає вдала система природних кордонів, які обмежують цей простір і захищають його від зовнішньої експансії. В концепцію Липи входить також територія Росії, тобто природні кордони, на думку дослідника, утворюють ліси і болота Білорусі на півночі, на північному сході – пустелі, на півдні – Каспійське море і гірські масиви Кавказу, далі на захід – плоскогір'я Малої Азії, Балканські та Карпатські гори.

Особлива роль відводилася Криму. Як підкреслює Ю. Липа: «Той, хто володіє Севастополем, володіє Кримом, той, хто володіє Кримом, володіє Чорним морем» [37, с. 20]. Україна може стати могутньою державою, якщо зуміє вести чесну і доброзичливу політику стосовно свого традиційного союзника – Білорусі. Її основними союзниками повинні стати Туреччина, країни Кавказу і Закавказзя, Болгарія. Майбутнє України може бути перспективним тільки у союзі з Болгарією і Туреччиною – причорноморськими країнами, які у прагненні до національної консолідації близькі до устремлінь України. Дослідник схилився до Чорноморсько-Балтійської федерації, до складу якої входили б Польща, Литва, Білорусь та Україна [37].

Юрій Липа стверджує, що Чорноморський простір «становить географічну цілісність, має свій геополітичний зміст, свою етнічну спільноту та власні вироблені торговельні, культурні й державні традиції, що зоднороднили психіку чорноморського населення» [37, с. 14].

Концепція українського геополітика покликана активно просувати геополітичні інтереси України. Вчений бачить країну лідером серед держав регіону. Але сучасні реалії не дозволяють зайняти провідне місце в

потенційному союзи, тому необхідно налагоджувати партнерські відносини з країнами, які входять до нього.

Обидві доктрини – Юзефа Пілсудського та Юрія Липи – найбільш ґрунтовно розкривають ідею «Міжмор'я» та взаємно доповнюють одна одну, слугуючи основою для формування сучасної концепції Інтермаріуму.

2.2. Основні положення сучасної моделі «Міжмор'я»

Класики англо-саксонської геополітики Х. Маккіндер та Н. Спайкмен розвивали думку, що існує два геополітичних простори – телурократичний («Влада Суші» або «хартленд») і таласократичний («Влада Моря» або «зовнішній півмісяць»). Між ними розташований регіон, якому відведена ключова роль у глобальному балансі сил. Цей контактний регіон (берегова зона або «римленд») є ключовим простором для зміни балансу сил між телурократичними та таласократичними державами. В. Цимбурський називає цей регіон також лімітрофною зоною. Країни Балто-Чорномор'я відносяться до країн римленду, виступають тим самим лімітрофом, тобто знаходяться у стиковій зоні, через що вони стають об'єктами геополітичного і геостратегічного значення та впливу. Вони займають дуже вигідне економіко-географічне положення, де пролягають торговельні шляхи між різними економічними центрами. Тому їхнє транзитне положення завжди викликає геоекономічний інтерес у великих держав або блоків держав. Стикові зони зазвичай є периферією геоекономічних регіонів та зонами напруження, буфером між ними. У широкому сенсі ця стикова зона охоплює країни Балто-Чорноморського регіону, які знаходяться між двома могутніми силами, які ведуть постійну боротьбу за нього – Західною Європою (представленою сьогодні Європейським Союзом) та Росією зі сходу. Тому до цих країн можна віднести Україну, Польщу, Литву, Латвію, Естонію, Словаччину, Білорусь і Молдову, а також Чехію, Угорщину, Румунію та Болгарію.

Геополітична характеристика регіону

Сучасні політично-географічні процеси найбільш динамічно проходять у Центрально-Східній Європі (ЦСЄ) та в європейській частині колишнього СРСР. Балто-Чорноморський простір займає буферне положення між Європейським Союзом і Російською Федерацією. Балто-Чорноморський регіон відносять до особливих і його трактують як зону розлому, конфліктну зону, яка розташована на стику між геополітичними регіонами. Ця зона поперемінно потрапляє до центрів сили сусідніх геополітичних сил.

Кожен геополітичний регіон має свою будову з геополітичним центром. Межі геополітичного регіону змінюються зі зміною балансу сил на глобальному рівні. Буферні зони залежно від конкретного історичного періоду виконували різні функції, що повною мірою стосується Балто-Чорноморського регіону (БЧР). Спочатку це була межа між православним, католицьким та мусульманським світами (з 1648 р. до початку ХІХ ст.). У період із 1813 р. до 1918 р. БЧР стає периферією великих держав, виконує роль національних окраїн, сировинного приладку імперій. З 1918 р. до 1945 р. регіон виконує буферну функцію, роль «санітарної зони» між Заходом і СРСР і став театром воєнних дій. Після завершення Другої світової війни й до розпаду Радянського Союзу 1991 р. утворилась біполярна світова система, розпочалось геополітичне протистояння між США та СРСР, розширився повоєнний вплив Радянського Союзу на країни ЦСЄ, що перетворило Балто-Чорноморський простір на окраїну СРСР. З 1991 р. розпочався період нового світоустрою. Закінчилася «холодна війна», світ став багатополярним, змінився баланс сил – Балто-Чорноморський регіон став зоною напруги між Заходом і Росією [15].

Сучасна Україна географічно залишається поміж Сходом і Заходом. Це надзвичайно вигідне геополітичне розташування, яке до сьогодні повною мірою не реалізоване, і в той же час створює низку проблем для країн цієї зони, які потерпають від постійної експансії з тієї чи іншої сторони.

Транзитне розташування БЧР викликає геополітичний інтерес у великих держав і гео економічних блоків. Більшість ініціаторів БЧС розглядають його як

регіональний проєкт, який несе економічно-транзитне навантаження. Однак економіка може функціонувати лише в благополучному безпековому середовищі. У широкому трактуванні БЧС несе політичну й стратегічну складову (оборонну, економічну, комунікативну). Цей союз має бути протиположним спільному зовнішньому ворогу – Російській Федерації, яка несе реальну військову загрозу в цьому регіоні, а також відстоювати власні інтереси, які можуть бути протилежними країнам Європейського Союзу.

Якщо розглядати базові моделі Інтермаріуму, то можна виділити два склади потенційного союзу [2]:

- «малий» (Україна, Білорусь, Польща, Литва, Латвія, Естонія);
- «великий» (передбачає залучення балканських держав та країн колишньої монархії Габсбургів).

За даними з відкритих джерел підраховано приблизний сукупний потенціал «малого» та «великого» Балто-Чорноморських союзів. Данні по населенню станом на 2020 рік [83], ВВП за 2020 рік [84], особовий склад збройних сил за 2019 рік [85] зазначені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Сукупний потенціал моделей Інтермаріуму

<i>Показник</i>	«Малий» Інтермаріум	«Великий» Інтермаріум
<i>Кількість населення (2020)</i>	97 млн. (2-ге місце в Європі, 16-те в світі)	228,5 млн. (1-ше місце в Європі, 5-те в світі)
<i>ВВП (2020)</i>	929 млрд. доларів (5-те місце в Європі, 17-те в світі)	3869 млрд. доларів (1-ше місце в Європі, 4-те в світі)
<i>Збройні сили. Особовий склад (2019)</i>	385 тис. (1-ше місце в Європі, 13-те в світі)	998 тис. (1-ше місце в Європі, 5-те в світі)

Порівнюючи ці показники з даними по Російській Федерації, населення якої складає 145,9 млн., ВВП станом на 2020 рік – 1700 млрд., що вдвічі і

більше нижчі за потенціал Інтермаріуму. Збройні сили РФ складають 1013 тис. осіб, не на багато випереджаючи особовий склад збройних сил розширеного варіанту союзного блоку. Це каже про те, що самостійно держави Центральної та Східної Європи не можуть протистояти експансії мілітаризованого супротивника. Таким чином, ми бачимо потенційну силу, здатну претендувати не просто на регіональне лідерство, а й на статус гравця світового рівня.

Попри всю привабливість ідеї створення союзу, держави Балто-Чорноморської осі надто розділені, аби виступити зараз єдиним блоком. Україна, Грузія та Молдова не є членами ані ЄС, ані НАТО, на відміну від інших потенційних учасників Інтермаріуму. Проблемним питанням є місце Білорусі, яка перебуває у сфері впливу російських інтересів. Хоча останні події, що пов'язані зі зняттям санкцій і поліпшенням відносин із Заходом, можуть стати сигналом для керівництва країни у виборі вектору зовнішньої політики. Чехія, Словаччина та низка інших невеликих держав навряд чи ризикнуть йти на відкриту конфронтацію ні з РФ, ні з Німеччиною [49].

Позиція сильних гравців – ФРН та ЄС загалом, Росії – також може стати перешкодою на шляху до об'єднання країн Центрально-Східної Європи у єдиний союз. Спротив Росії, яка вже давно використовує слабкі місця в Європі для дестабілізації ситуації на міжнародній арені, цілком очевидний. Німеччина також розглядатиме об'єднання як загрозу своєму лідерству та не допустить змін у перерозподілі сил в Європі. Хоча, як зазначає А. Умланд, «Берліну, Брюсселю і Вашингтону варто розглядати «Міжмор'я» не як суперника чи неприємність, а як шанс досягти всеохоплюючої системи безпеки у Східній Європі і Чорноморському регіоні. Тому що впродовж найближчих років НАТО і ЄС навряд чи захоче забезпечувати правдоподібні гарантії безпеки цим країнам» [89].

У той же час проєкт Балто-Чорноморського союзу може знайти собі союзників серед представників США, Великобританії та Франції, які будуть зацікавлені у подібній альтернативній силі в Європі, що буде стримувати як Росію, так і Німеччину. Але і таке співробітництво ставить питання про

інтереси цих країн в регіоні, а також інтенсивність їх впливу на Інтермаріум. Вже зараз можна спостерігати зміцнення зв'язків США з країнами ЦСЄ, особливо що стосується оборонної сфери. Ракети SM-3 версії Block IIА буде встановлено як на морські, так і на наземні платформи ПРО Aegis Ashore, у тому числі на території Румунії та Польщі [6].

Зважаючи, на викладені вище думки та враховуючи основні стратегічно важливі геополітичні об'єкти, на які вказують більшість вчених, блок країн, які могли б створити ефективне об'єднання на карті можна обмежити трикутником, зображеним в Додатку Д.

До основних передумов створення БЧС Олексій Волович відносить [10]:

- 1) вдале геостратегічне і компактне розташування країн БЧС на шляху перетину транспортних і енергетичних коридорів;
- 2) взаємодоповнюваність економік;
- 3) тривалі історичні контакти і взаємодія;
- 4) подібність етнічних менталітетів, світоглядних, культурних і цивілізаційних основ.

Враховуючи сьгоднішні інтереси можливих членів Балто-Чорноморського Співтовариства, його завдання можна сформулювати таким чином:

- поглиблення міждержавного співробітництва у Балто-Чорноморському регіоні;
- сприяння гарантуванню стабільності і безпеки в регіоні, розвиток оборонного співробітництва;
- встановлення верховенства права, сприяння демократизації, захисту фундаментальних прав та свобод;
- економічне співробітництво та зближення з ЄС;
- енергетична безпека, підтримка розвитку інфраструктури, гармонізація політик у сфері енергетики за стандартами ЄС;
- співпраця у сферах культури, освіти та науки, інформаційного суспільства, ЗМІ та громадянського суспільства;

- екологічна культура та безпека [39, с. 135].

Найвищим органом Співтовариства має стати Форум глав держав та урядів, його робочими органами – форуми міністрів закордонних справ і міністрів за відповідними сферами; на парламентському рівні доцільно створити міжпарламентську асамблею Співтовариства, на громадському – форум громадянського суспільства; окремо доцільно передбачити проведення щорічних форумів безпеки на вищому рівні.

Високий інтерес викликає модель «малого» Інтермаріуму як найбільш реалістична до втілення на найближчу перспективу концепція.

В історичній ретроспективі можна розглядати концепцію, створену Юзефом Пілсудським «Польща від моря до моря» (іноді вживається в буквальною російській транскрипції «Польска од можа до можа») – це поширене польське націоналістичне гасло в рамках польського аналога панславізму або ідеологічної установки, що має на увазі федерацію народів під управлінням Польщі, яка повинна поширюватися «від моря до моря», тобто від Балтійського моря до Чорного.

На сьогоднішній день існують різні варіації моделі союзу «Міжмор'я», які включають різні комбінації країн-учасниць в союзі. Наприклад, 5 грудня 2014 року в Києві було засновано таку організацію як Альянс Балто-Чорноморських націй – міжнародне суспільно-політичне об'єднання організацій і партій України, Грузії, Білорусії, Латвії, Литви та Естонії. Ідею такої співдружності підтримують переважно націоналістичні сили вказаних держав. Згідно із заявою одного з ініціаторів створення організації, голови Конгресу українських націоналістів Степана Брацюня, головними завданнями об'єднання є боротьба з «імперською політикою» Росії і зміцнення контактів між політиками і громадськістю держав Балтійського і Чорноморського регіонів для оновлення системи регіональної безпеки [43; 53].

В даній роботі буде розглянуто геополітичний потенціал проєкту «малий» Інтермаріум, що включає такі країни, як Україна, Білорусь, Польща, Литва,

Латвія, Естонія, про який зазначалося вище. Межі цього проєкту позначено зеленим кольором на картосхемі у Додатку Е.

Головним спонукальним мотивом розробки регіональних геополітичних проєктів в Балто-Чорноморському регіоні є сек'юритизація сучасної російської геополітики, а основною стратегічною метою – стримування Росії. Формування військово-політичного альянсу Естонії, Латвії, Литви, Польщі та України (а також, ймовірно, Румунії та Молдови) з метою спільного протистояння Росії стає все більш можливим. Для країн Західної Європи, зацікавлених, насамперед, в європейську безпеку, потенційне об'єднання Інтермаріум може, по суті, виконувати функції «санітарного кордону» як бар'єру для ізоляції від Росії. В сучасних умовах керівну роль у втіленні в життя геополітичного проєкту неформально можуть взяти на себе США, які тим самим набувають додатковий важіль впливу на країни Європи. Але тоді проблема полягатиме в тому, щоб не стати маріонеткою, інструментом для захисту інтересів західної наддержави [16, с. 105].

Відзначимо, наразі Інтермаріум як геополітичний проєкт є досить абстрактним. В залежності від того, які політичні сили приходитимуть до влади в країнах, що є його потенційними організаторами та учасниками, ця концепція може набути важливого значення не тільки для регіону, а й у світовому масштабі.

2.3. Стратегія Інтермаріуму як альтернатива Євросоюзу

Сучасна Європа (і не тільки Західна, з якою вона частіше асоціюється), крім суто географічного розуміння, представляє певний уклад, норму життя і державний устрій за принципом спільного демократичного правління. Ця Європа в рамках офіційно встановлених кордонів Європейського Союзу (ЄС), навіть після вступу в нього Болгарії і Румунії, перетворившись в об'єднання 27 держав, межі якого тягнуться від Атлантики до Чорного моря і від Арктики до Середземного моря, все-таки в значній мірі менша свого фактичного потенціалу.

Зростаюча Європа може стати реальним трампліном для просування в Євразію міжнародного демократичного порядку і співпраці. Позитивний по суті і сам процес, що передуює розширенню ЄС, оскільки перспектива можливого членства чинить конструктивний вплив на стан справ і поведінку країн-претендентів, що вже самочинно сприяє зміцненню безпеки ЄС за периметром його кордонів.

Разом з тим нові кордони внесли в Європу і «нові виклики»: від ісламського фундаменталізму до загрози енергетичній безпеці; від зростання нелегальної міграції до організованої злочинності. До числа інших негативних наслідків розширення ЄС деякі дослідники відносять і те, що в міру укрупнення об'єднання за рахунок нових держав ЄС все більше стає схожим на якусь подобу «неосередньовічної імперії», де існує ієрархічна система влади з одним центром, вплив якого зменшується до периферії [40, с. 227].

Розширення ЄС є безпосередньою причиною посилення регіоналізації його міжнародних відносин і підйому хвилі регіоналізму нового типу в Європі. Європейський регіоналізм або, іншими словами, «новий регіоналізм» в сучасному розумінні цього слова, – це регіоналізм добросусідства, покликаний наводити мости між Європою і різними країнами на північному, східному і південному напрямках шляхом розвитку регіонального співробітництва. Важливим фактором, який багато в чому визначив успішний розвиток регіонального співробітництва в Балтійському просторі, був тісний політичний

союз Литви, Латвії та Естонії, який склався задовго до їх від'єднання від СРСР в 1991 році. За підтримки партнерів з числа держав-членів ЄС і НАТО Литва, Латвія і Естонія в короткий термін успішно здійснили ряд спільних військово-політичних проєктів. Зокрема таких, як створення: спільного сухопутного військового контингенту – BALTBAT (The Baltic Peacekeeping battalion); спільного військово-морського з'єднання – BALTRON (Baltic Naval Squadron); єдиної системи контролю повітряного простору – BALTNET (Baltic Air Surveillance Network). На сьогоднішній день три балтійські держави єдині в політиці, яку ведуть відносно Росії.

Виникнення більшості міжнародних організацій і ініціатив в Балтійському просторі, в діяльності яких в тій чи іншій мірі брав участь ЄС, було пов'язано з необхідністю об'єднати на початку 90-х років минулого століття три балтійські держави і Росію з Європою за допомогою щільної та інтенсивної мережі транснаціональних економічних, соціальних і культурних зв'язків. Ці зусилля призвели до створення широкої, хоча і дещо аморфної мережі взаємопов'язаних організацій та ініціатив на міжурядовому і неурядовому рівнях [17, с. 23].

В числі подібних об'єднань були створені в 1992 році для співробітництва на міжурядовому рівні Рада держав Балтійського моря (РДБМ) і Північний Вимір (ПВ), створений для співпраці на рівні неурядових організацій в 1997 році. В обох ініціативах, поряд з балтійськими державами, фінансово та технічно найактивніше брав участь ЄС (в особі Єврокомісії), а також скандинавські країни, Польща, Росія і Німеччина. Вищезгаданий формат включав в себе поглиблення діалогу і взаємодію практично у всіх сферах регіонального співробітництва (за винятком військового компоненту), зокрема, таких як: економіка, соціальний розвиток, охорона навколишнього середовища, питання ядерної безпеки, прикордонне співробітництво. В рамках цих регіональних ініціатив ЄС активно фінансував багато проєктів.

На сучасному етапі розвитку ЄС прослідковуються негативні тенденції. Враховуючи системну кризу Союзу та неготовність Заходу надати реальні

гарантії безпеки від російської агресії Україні, Грузії та Молдові, між країнами Балто-Чорноморського регіону дедалі актуальнішими стають спільні оборонні інтереси. Вихід Британії з ЄС, економічні кризи у Греції, колапс системи європейської солідарності та політики мультикультуралізму наочно продемонстрували східноєвропейським країнам потребу у «плані Б», або у «запасному варіанті НАТО». Також заяви про те, що США не повинні надалі витратити трильйони доларів на оборонні інтереси далеких країн, змусили багатьох політиків у Польщі, Литві, Латвії, Естонії та Грузії задуматися над подальшим існуванням своїх держав по сусідству з Росією. Спільні загрози країн Балто-Чорноморського регіону зумовлюють об'єктивні підстави для формування нового військово-політичного союзу на території Східної Європи. Характерно, що більшість потенційних учасниць Балто-Чорноморської осі вже тією чи іншою мірою втягнуті у гібридну, інформаційну, історично-ідеологічну, торговельну, холодну або й «гарячу» війну. Тому в інформаційному просторі країн регіону дедалі більшої популярності набуває ідея Балто-Чорноморського союзу (БЧС) [38].

Країни, які лежать на Балто-Чорноморській вісі, є християнськими і мають нації з давньою європейською культурною традицією. До них належать Швеція, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Україна, Білорусь (яка поки що будує «союзну державу» з РФ), а також Чехія, Словаччина, Угорщина, Молдова, Румунія, Болгарія та Грузія. Створення БЧС може стати початком утворення потужної регіональної сили на політичній карті світу. Для України – це альтернатива ЄС. Однак такий союз потребує підтримки одного із геополітичних центрів сили, в цьому випадку найбільш реальним та бажаним є США. БЧС може стати певним геополітичним плацдармом для США, але виключаючи протекторат Америки над регіоном. Інтермаріум – це геостратегічне партнерство, оскільки інтереси США та держав БЧС, особливо у плані протистояння з РФ, є подібними [64].

Отже, криза Заходу та перспективи співпраці з ним ставлять Україну перед рядом проблем, які унеможливають якісну євроінтеграцію нашої

держави. Геополітичне протистояння між світовими полюсами сили обумовлює необхідність або приєднання до одного з них, або створення власної регіональної сили на базі економічного союзу та військово-політичного блоку, різнопланового міждержавного співробітництва. Таким чином, враховуючи великий розрив між країнами Європи та Україною в соціально-економічному плані, одним із найбільш ефективних інтеграційних варіантів для нашої держави можна вважати Балто-Чорноморський союз. Однак БЧС залишається поки абстрактною ідеєю, яка тримається на окремих фактах історії, політики та економіки.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ІНТЕРМАРІУМУ

3.1. Причини та прояви кризи сучасної геостратегії Європейського Союзу та країн Східної Європи

Криза європейської геостратегії впливає з низки внутрішньополітичних та економічних проблем, які стали особливо помітними в Європейському Союзі з середини 2000-х років.

Фактично впродовж 15 років збіглися кілька потужних чинників:

- безпрецедентне розширення кола учасниць Союзу (2004-2013рр.);
- фінансово-економічна криза і криза євро (2008-2013рр.);
- стрімке поширення тероризму і криза політики мультикультуралізму (від 2004р.);
- міграційна криза (від 2011р.).

Ці чинники взаємно посилювали один одного і в комплексі створили реальну загрозу єдності ЄС.

Останнім часом до них додалися несприятлива стосовно Євросоюзу політика Д. Трампа, вихід із СС Великої Британії. Вexit засвідчив, що європейська інтеграція не є незворотним процесом. Економічна стагнація, зростання безробіття, постійна загроза тероризму, масова імміграція інокультурних спільнот і зростаючий тиск на соціальні інфраструктури держав-учасниць створили дуже сприятливий ґрунт для національного егоїзму, активізації націоналістичних і сепаратистських рухів, наростання євроскептичних настроїв, і звичайно – світова пандемія COVID-19 стала останнім ударом по хиткому становищу ЄС. У підсумку, Союз змушений зосередити всі зусилля та ресурси на внутрішніх проблемах, пошуку відповідей на виклики, шляхів і механізмів виходу із криз. Тому геополітичні амбіції стали відхилені на другий план [50, с.12-13].

У 2004-2007 рр. відбулася так звана П'ята хвиля розширення ЄС, в результаті якої кількість його учасниць зросла майже вдвічі – з 15 до 28. Внаслідок «Хвиль розширення» в Союз були включені:

- 2004 р. – Кіпр, Мальта, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словенія, Словаччина, Угорщина, Чехія;
- 2007 р. – Болгарія, Румунія;
- 2013 р. – Хорватія.

Серед нових членів були 11 постсоціалістичних держав. Ситуацію в ЄС погіршували такі фактори, як те що вони ці країни були:

- 1) з порівняно нижчим рівнем соціально-економічного розвитку;
- 2) неусталеними традиціями демократії;
- 3) мали потребу у формуванні нової ідентичності;
- 4) великим вантажем травматичного історичного досвіду і взаємних образ.

Перша обставина спричинила поглиблення соціально-економічної нерівності країн ЄС і високу соціальну ціну розширення: територія Союзу збільшилася на 34%, чисельність населення – на 28%, а сукупний ВВП у розрахунку на душу населення лише на 5%. Така ситуація зумовила уповільнення темпів зростання як економіки, так і рівнів життя громадян країн-членів ЄС, які вже давно були його учасниками та творцями, що разом із потребою збільшення внесків до структурних фондів ЄС та перерозподілу коштів у межах політики згуртування на користь нових учасниць, викликало невдоволення як у країнах-донорах, так і країнах, що були основними отримувачами допомоги [60, с.116-124].

Друга обставина сприяла відновленню і зміцненню тенденцій авторитаризму, появі авторитарних лідерів і в кінцевому підсумку – виявів нормативної кризи в ЄС, коли нові держави відмовляються дотримуватися єдиних принципів і правил та виконувати рішення, ухвалені на комунітарному рівні, такі як Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія.

Нарешті, потреба формування нової ідентичності закономірно зумовила звернення постсоціалістичних суспільств до національної історії та утвердження своєї національної окремішності. На цьому підґрунті наприкінці 1980-х - початку 1990-х років виникли консервативні, національно-патріотичні й відверто націоналістичні рухи та політичні партії, які дуже хворобливо реагували на передачу частини національного суверенітету на рівень союзної спільноти та особливо – на ризики культурної уніфікації і втрати національно-етнічних особливостей своїх суспільств. Так, уже в момент вступу до ЄС виявились ознаки незгоди та острахи деяких нових учасниць в аспектах політичної і соціокультурної інтеграції: застереження висловив тодішній Президент Чехії В. Клаус [76], а правоцентристські польські партії – «Право і справедливість» (ПіС), Польська селянська партія і «Громадянська платформа» – заявили, що після найближчих парламентських виборів у Польщі вони почнуть процедуру виходу країни з ЄС [54].

Розширення відбувалося на тлі несприятливих подій і тенденцій в самому ЄС і навколо нього. Як приклад можна навести те, що дискусії навколо проєкту Конституції ЄС і провал її ухвалення показали брак спільного розуміння цінностей, основ і перспектив подальшої інтеграції навіть серед країн-засновників – проєкт відхилили на загальних референдумах Нідерланди і Франція.

Також, розбіжності між учасницями ЄС проявились і в оцінках легітимності антитерористичної військової операції міжнародних сил в Іраку, в якій взяли участь лише окремі країни ЄС, і вона стала приводом для перших терористичних нападів на країни Євросоюзу з боку радикальних ісламістів. 11 березня 2004 р. серія вибухів у Мадриді забрала життя близько 200 громадян і змусила Іспанію до виводу свого військового контингенту з Іраку; 7 липня 2005 р. внаслідок серійного теракту в Лондоні загинули близько 60 осіб, понад 700 були поранені [50].

Напад у Лондоні став знаковим, оскільки троє з чотирьох його виконавців-смертників народилися, виростили, отримали освіту у Великій

Британії і були її громадянами – саме це привернуло увагу до мусульманських спільнот у країнах ЄС, зокрема до тих, які утворювали закриті етнічні анклави, або так звані паралельні суспільства на територіях країн перебування [55]. Виявилось, що політика мультикультуралізму, яка практикувалася в ЄС з 1960-х років, не повністю забезпечує інтеграцію інокультурних іммігрантських груп у місцеві суспільства, а Євросоюз не має єдиної політики їх адаптації до європейських норм і правил суспільного співжиття. Ця обставина, поряд з іншими чинниками, зумовила далекосяжні негативні наслідки.

Таке розширення Союзу також відбулося фактично на завершальній стадії економічної інтеграції ЄС – створення економічного та валютного союзу – зони євро. Монетарна політика в ній була передана до компетенції Європейського центрального банку, тоді як бюджетна (фіскальна) і боргова – залишилися у відповідальності національних урядів, що означало відсутність єдиної та обов'язкової для всіх учасниць євросони політики у сфері фінансів. Подібний функціональний розрив приховав у собі загрозу дестабілізації усієї фінансової системи зони євро під дією зовнішніх факторів.

Таким фактором стала світова фінансово-економічна криза, що розгорнулася у 2008 р. і підірвала стабільність банківських систем, у т.ч. країн Євросоюзу. Для їх підтримки знадобилися значні дотації з бюджетних коштів. Це врятувало банки від банкрутства, але переклало борговий тягар на національні бюджети, ускладнивши тим самим внутрішню соціально-економічну ситуацію – на додаток до скорочення виробництва, так само викликаного кризою і різким зменшенням попиту. У поєднанні ці фактори спричиняли виснаження державних бюджетів країн ЄС, зростання бюджетних дефіцитів та відповідно – обмеження можливостей зовнішніх запозичень.

Останнє торкнулося насамперед економічно найслабших ланок Євросоюзу, які водночас належали до зони євро. У результаті у 2010 р. Греція, Ірландія, Іспанія, Португалія (дещо пізніше – Італія) опинилися на межі дефолту. Це викликало різкий обвал євро та швидке падіння цінних паперів інших країн євросони, спричинивши кризу всього співтовариства. Для

допомоги потенційним банкрутам і стримування коливань на фінансових ринках у травні 2010 р. створений Європейський стабілізаційний механізм з бюджетом у €500 млрд. [78].

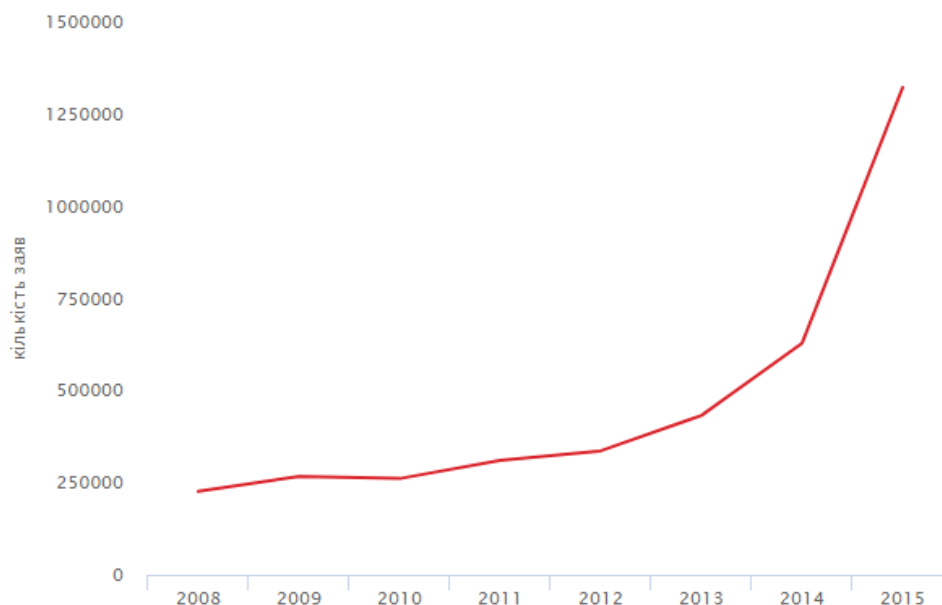
Цей крок породив невдоволення країн-донорів, змушених оплачувати бюджетні проблеми інших ціною скорочення власних соціальних видатків і втратою темпів соціально-економічного розвитку. Загалом, боргова криза значно посилила невдоволення, що виникло внаслідок розширення ЄС, збільшила його соціальну базу та спричинила активізацію автономістських і сепаратистських рухів у більш розвинутих регіонах країн ЄС (Фландрія в Бельгії, Каталонія в Іспанії, П'ємонт, Венето та Ломбардія в Італії та ін.).

Значно посилювалися також євроскептичні настрої. Саме в цей час на партійній конференції 2011 р. тодішній Прем'єр-міністр Великої Британії Д. Кемерон заявив, що боргова криза загрожує не лише євроні, але й економіці Великої Британії, а тому має сенс проведення референдуму про вихід країни з ЄС. На підтримку цієї ідеї виступив Б.Джонсон, тоді – мер Лондона, а наразі – Прем'єр-міністр Великої Британії, який завершує сьогодні процес виведення країни з Євросоюзу [44].

Масова імміграція змусила керівництво ЄС говорити про «кризу біженців» і висунути пропозицію про квотування їх прийняття всіма учасницями Євросоюзу.

Як ми бачимо на рис. 3.1 стрімкий ріст біженців почався в 2013-2015 рр. У зв'язку з цим Рада ЄС запропонувала план розподілу мігрантів, погоджений нею на рівні міністрів внутрішніх справ у вересні 2015 р. Однак, це рішення не підтримали Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Чехія. Тим часом подвійне навантаження несли країни, територіями яких мігранти діставалися ЄС (Греція, Іспанія, Італія, Австрія), а також країни з високими соціальними стандартами, що було основною метою для мігрантів (Німеччина, Данія, Швеція).

Динаміка подання заяв для отримання притулку в ЄС

Джерело даних: Eutostat

Основними країнами-реципієнтами біженців в ЄС стали Німеччина, Швеція, Італія, Франція та Угорщина, в яких було зареєстровано 91% від усіх заявок.

Рис. 3.1. Динаміка подання заяв для отримання притулку в ЄС за 2008-2015 рр. [46]

Дискусії навколо проблеми біженців набули надзвичайної гостроти і зумовили суперечності не лише між країнами ЄС, але й всередині країн (наприклад, урядову кризу в Німеччині 2018 р., що проявилася через незгоди між партнерами по коаліції ХДС/ХСС канцлером А. Меркель (лідер ХДС), яка дотримувалася «політики відкритих дверей», і главою МВС Х. Зеєхофером (лідер ХСС), який вимагав запровадження жорстких заходів скорочення імміграції), а також – спричинили міжнародні ексцеси.

Криза біженців створила надзвичайні проблеми для ЄС і деяких з його базових цінностей, таких, як свобода пересування та права людини. Виявилось, що лідери ЄС по-різному бачать солідарність у цій конкретній ситуації.

Водночас, механізм пом'якшення кризи був урешті знайдений: у 2016 р. укладена угода з Туреччиною про те, що вона прийматиме біженців на своїй

території у таборах, утримання яких брав на себе Євросоюз [13]. Від того часу число мігрантів до ЄС постійно скорочувалося (вже у 2016 р. воно склало лише 390 тис. осіб).

Водночас, станом на початок 2020 р., на території Туреччини перебувають близько 3,7 млн. біженців, переважно вихідців із Сирії, де досі тривають військові дії. У вересні 2018 р. президенти Туреччини та РФ домовилися про створення демілітаризованої зони у прикордонній сирійській провінції Ідліб [66].

Масовий приплив іммігрантів до країн ЄС створив низку проблем:

- на території країн ЄС дедалі більшою мірою переносилися конфлікти, характерні для країн походження іммігрантів. Так, 9 грудня 2017 р. після повідомлення про визнання Д. Трампом Єрусалиму столицею Ізраїля група вихідців із мусульманських країн, серед яких були палестинські біженці, вчинила напад на синагогу в Гетеборзі (Швеція) [72]. У Німеччині відзначаються зіткнення між сунітами та шиїтами, сунітами та езидами; між курдами та турками, сирійцями та афганцями [26]. Практично постійними є сутички між етнічними групами в таборах для біженців у Греції;

- виникло й поширилося явище «нового антисемітизму» – напади на іудеїв-громадян країн ЄС з боку іммігрантів-мусульман, які вороже ставляться до Ізраїлю. Особливо виразними є ці прояви в Німеччині та Франції [30]. За словами глави Європейського єврейського конгресу, «Сьогодні понад 80% європейських євреїв не почувуються в безпеці в Європі, понад 40% розглядають можливість виїхати з Європи» [26];

- міграційна криза значно посилила терористичну загрозу для Європи. Пік міграційної кризи збігся в часі з піком терористичних атак, початок яким покладено згаданими вище нападами в Мадриді та Лондоні. У 2015 р. у Великій Британії зафіксовано 103 терористичні атаки, у Франції – 72, в Іспанії – 2585. Загалом, за 2004-2017 рр. від рук ісламістських терористів загинули понад 600 осіб у дев'яти країнах ЄС;

- спостерігається радикалізація мусульманських діаспор у країнах ЄС і залучення до середовища радикалів місцевої молоді.

Унаслідок виникло різке погіршення ставлення громадян ЄС до імміграції, розділення і радикалізація європейських суспільств. У 2018 р. переважна більшість опитаних у країнах ЄС вказали на розділення своїх суспільств за різними ознаками, насамперед – між іммігрантами та місцевим населенням (відзначили від 61% респондентів Італії до близько 50% – Великої Британії, Швеції, Німеччини, Франції); на поділ за релігійною ознакою вказали близько 50% громадян Австрії, Бельгії, Франції, Великої Британії; приблизно такі самі дані стосуються поділу європейських суспільств за ознакою етнічної належності [82].

У Звіті Європейської Комісії проти расизму та нетерпимості за 2019 р. відзначається, що в Європі зростає вплив ультра націоналізму і ксенофобії, у соціальних мережах домінує мова ненависті, множаться вияви антимусульманської ненависті [62]. Серед місцевих спільнот поширюються ізоляціоністські настрої, що переростають у ксенофобію і націоналізм. Виникають та активізуються ультра націоналістичні, ксенофобські та расистські самодіяльні рухи та організації.

Поєднання економічних криз (фінансово-економічна, боргова, криза євро), соціокультурних викликів (масова імміграція інокультурних спільнот) і прямої загрози безпеці (ісламістський тероризм) – це низка значних проблем, що створила сприятливе середовище для етнічного націоналізму, ксенофобії, расизму та історичного реваншизму, які в поєднанні, у свою чергою, можуть становити реальну загрозу європейській єдності. Виразною ілюстрацією тут може слугувати Марш Незалежності у Варшаві 11 листопада 2017 р. [86]. Він став найчисельнішим у Європі маршем праворадикалів (близько 60 тис. осіб).

Практично в кожній країні ЄС (насамперед, у нових учасниках Союзу) існують політичні сили (іноді й серед тих, що перебувають при владі), які прагнуть відновлення статусу своєї країни як «великої» і висувають територіальні претензії до сусідніх держав:

- Словенська національна партія вимагає передачі Словенії окремих районів Хорватії;

- Болгарський національний рух ВМРО і партія «Атака» вимагають створення Великої Болгарії із включенням Македонії і ряду сусідніх територій;

- партія «Велика Румунія» виступає за відновлення території Румунії в межах 1940 р., лунають пропозиції денонсації пакту Молотова-Ріббентропа;

- партія «За кращу Угорщину» – Йоббік, яка називає себе спадкоємицею націонал-соціалістичної Партії схрещених стріл 1940-х років, висуває гасла відновлення Великої Угорщини.

У контексті перегляду історії активізуються вимоги до Німеччини стосовно виплати репарацій за злочини нацизму у Другій Світовій війні – такі вимоги ставлять Греція та Польща. Загострюються суперечності з приводу трактування тих чи інших історичних подій і постатей в національних історіях. Так, Болгарія має суперечності із Сербією і Північною Македонією, Польща – з Білоруссю, Литвою, Німеччиною, Росією, Україною, Словенія – з Хорватією. Таким чином, переглядаються й руйнуються спільна європейська історична і культурна спадщина, визначена як основа цінностей Союзу.

Значний удар по економіці, соціальній сфері, правам і свободам людей зробила пандемія COVID-19 у 2020 році. Ця подія на період свого піку проявила неспроможність дій апарату ЄС у кризових ситуаціях. Вона підірвала усі системи: від соціальної та медичної до транспортно-логістичної. Пандемія нанесла набагато сильніший удар, ніж прогнозувалося. Як повідомляється в річному економічному прогнозі Єврокомісії (ЄК) – економіка ЄС в 2020 році переживає глибоку рецесію через пандемію коронавіруса, незважаючи на заходи, вжиті як на рівні Євросоюзу, так і на національних рівнях.

Відповідно до опублікованого річного прогнозу, ВВП єврозони скоротиться на 8,7% в 2020 році і виросте на 6,1% в 2021 році. ВВП Євросоюзу в цілому скоротиться на 8,3% в 2020 році і виросте на 5,8% в 2021 році. Таким чином, наголошується в документі, скорочення в 2020 році прогнозується більш відчутним, ніж очікувалися 7,7% для зони євро і 7,4% – для ЄС в цілому.

Економічне зростання в 2021 році також буде дещо менш стійким, ніж прогнозувалося навесні.

Як заявив член ЄК Паоло Джентілоні: «Ми спостерігаємо наростаючу різницю між державами ЄС. При тому, що всіх нас вразила одна і та ж пандемія, наслідки від неї відрізняються в державах-членах. Ризик зростаючих відмінностей став причиною, по якій ми запропонували спільний план відновлення економіки» [56].

Про те, що європейської солідарності не існує, заявив і президент Сербії Олександр Вучич – країна вже вісім років перебуває в статусі кандидата на вступ до Євросоюзу. З подібними ідеями виступають і в Німеччині. Так, член Європарламенту від Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) Бернд Ланге заявив, що дії Єврокомісії по боротьбі з коронавірусом викликають розчарування. Аналогічної позиції дотримується і представник партії «Зелені» з питань європейської політики Франциска Брантнер. Вона вважає, що пандемія коронавіруса показала нездатність країн ЄС об'єднуватися в умовах кризи. Більш того, на її думку, ніхто в Брюсселі не проявив ініціативу по організації єдиної відповіді на виниклу загрозу. При цьому німецькі депутати зазначають, що реакція керівництва Євросоюзу на новий виклик була занадто запізнілою [68].

Загострює ситуацію з перспективами реалізації концепції Інтермаріуму ще і факт політичної кризи в Білорусі. 9 серпня 2020 року в державі відбулися президентські вибори, в яких, за озвученими Центрвиборчкомом даними, переміг чинний президент Олександр Лукашенко з підсумком в 80,1% голосів.

Це призвело до протестів, які стали безпрецедентними за масовістю і градусом насильства по відношенню до демонстрантів за всю історію незалежності країни. Проте, за місяці безперервних вуличних акцій можна стверджувати про те, що запас міцності білоруського політичного режиму виявився трохи більшим, ніж припускали представники опозиції і багато аналітиків.

Одним з головних тригерів, які запустили вуличний протест в Білорусі, стали свідoctва про масові порушення процедури виборів, і, особливо, офіційний результат голосування. Крім безпосереднього приводу для виступів, існував ще цілий ряд причин, що призвели до зростання невдоволення чинною владою і персонально президентом Лукашенко.

По-перше, сама виборча кампанія проходила у вкрай напруженій атмосфері. Ще на етапі збору підписів були заарештовані і тим самим усунуті з подальшої гонки два популярних альтернативних претендента – колишній глава правління білоруської дочірньої кампанії Газпромбанку Віктор Бабарико і популярний YouTube-блогер Сергій Тіхановський. Також не був зареєстрований як кандидат ще один сильний претендент – колишній радник Лукашенко і дипломат Валерій Цепкало. Ці дії влади спровокували масове невдоволення, яке вилилося у вуличні протести ще до виборів, але їх масштаб був невеликий.

Сам феномен політизації раніше пасивного ліберального електорату в свою чергу можна пояснити приходом в політику нових персон (по контрасту з традиційною прозахідної опозицією), які мали досвід управлінської роботи та добре розуміли білоруську систему влади, що вселило в середній клас і молодь віру в реальність змін.

До того ж всі ці кандидати в своїх кампаніях ретельно уникали тем, які могли б розділити білоруське суспільство (мова, геополітична орієнтація, будь-яка конкретика щодо реформ) і зосередилися на загальних темах змінюваності влади, справедливості і права людини. Всі вони активно використовували соціальні мережі і в цілому інтернет-комунікацію, де державна влада традиційно мала слабкі позиції.

По-друге, на ставлення частини суспільства до Лукашенко негативним чином позначилася політика влади в боротьбі з коронавірусом, яка спочатку виражалася в запереченні небезпеки пандемії і відмові від обов'язкових загальних карантинних заходів. Але найбільше обурення громадськості викликала нешаноблива риторика Лукашенка на адресу жертв вірусу. Згідно з

соціологічними дослідженнями, громадяни не підтримували таку політику влади щодо епідемії.

По-третє, ймовірно, внесок в падіння популярності влади і персонально Лукашенко вніс затяжну економічну кризу в стосунках з Росією, що торкнулася багато аспектів двосторонніх відносин. З огляду на важливість Росії як торгового-економічного партнера, культурно-історичну близькість двох країн, а також в цілому позитивного ставлення білорусів до Росії і ідеї економічної інтеграції, що розгорнулася напередодні чергового виборчого циклу інформаційна війна між двома країнами не могла не вплинути на рейтинг чинного президента.

По-четверте, позначилися втому від 26-річного правління Лукашенка і різнопланові наслідки зміни поколінь в суспільстві на тлі розвитку інформаційних технологій і соціальних мереж.

По-п'яте, у білоруської системи влади завжди існували проблеми зі зворотним зв'язком, а зараз вони ще більше загострилися. Однією з граней цієї проблеми стала нестача об'єктивних і, головне, незалежних даних про суспільні настрої. За півтора року до президентських виборів був ліквідований Інформаційно-аналітичний центр при Адміністрації президента, який, крім іншого, постачав соціологічні дані. Незадовго до цього був ліквідований останній незалежний соціологічний інститут, який організовував опитування на політичні теми (НІСЕПД). Через брак відкритих публічних даних про реальний рейтинг Лукашенка опозиційним кандидатам було набагато простіше переконувати громадян у тому, що підтримка президента впала до 3%. Непрофесіоналізм державної пропаганди і її прагнення до замовчування фактів і ігнорування альтернативних думок тільки посилювали недовіру [58].

Всі ці чинники спровокували глобальну політичну кризу, яка вплинула на зовнішньополітичний курс Білорусі. Чинна влада, незважаючи на довготривалі переговори і підготовку до інтеграції з прибалтійськими державами, вимушена знову схилити геополітичний вектор повністю у бік Росії, яка надає їй значну підтримку існуючого режиму. Але якщо ліберальним демократичним

прозахідним силам вдасться отримати офіційні важелі впливу на політику Білорусі, то можна казати про велику вірогідність західного напрямку інтеграції.

Реакція Європейського союзу і США на події в Білорусі виявилася стриманішою, ніж це очікували багато спостерігачів, враховуючи масштаб насильства в перші дні після виборів і численні факти порушення виборчого законодавства. Ні ЄС, ні США не визнали підсумків виборів і ні разу не засудили дії силовиків проти учасників протестів. Рада Європи на своєму засіданні 19 серпня 2020 року погодилася з необхідністю введення персональних санкцій проти офіційних осіб, відповідальних за фальсифікацію виборів і непропорційне насильство в ставлення учасників акцій протесту.

Але навіть такі символічні санкції поки не введені, а О. Лукашенко залишається для Брюсселя тим, хто реально контролює ситуацію в країні. Високий представник ЄС із зовнішньої політики і безпеки Жозеп Боррель висловився з цього приводу вельми недвозначно: «ЄС теж не збирається перетворювати Білорусь в другу Україну. Ми повинні просувати політичну реформу, але не виступати в ролі спотворюючого фактору, як нас можуть сприймати з російської сторони. Мадуро і Лукашенко знаходяться в абсолютно однаковій ситуації. Ми не визнаємо, що вони були обрані законно. Однак, хочемо ми того чи ні, вони контролюють уряд, і ми повинні продовжувати мати з ними справу, незважаючи на те що не визнаємо їх демократичну легітимність» [4].

З наведеної вище цитати глави європейської дипломатії також зрозуміла і причина стриманості ЄС в питанні реальної підтримки протестного руху в Білорусі, а також політики санкцій. Приклад України і побоювання російського вторгнення в Білорусь змушують Брюссель ставити питання безпеки вище просування демократії і європейських цінностей.

Незважаючи на те, що політика балансування Білорусі фактично закінчена і її відносини із Заходом зіпсовані на роки вперед, Лукашенко все ще зацікавлений в тому, щоб вікно можливості на цьому напрямку було відчинене,

оскільки поглиблена інтеграція, що просувається Росією, ставить під загрозу його владу не в меншому ступені, ніж внутрішньополітична криза, але це для країни залишається останнім варіантом у безвихідній ситуації.

Враховуючи прогресуючі кризові явища в ЄС та країнах Східної Європи, пов'язаних пандемією коронавірусу та неспроможністю системи справитися з навантаженням, виникає дисонанс і у геополітичній ситуації. В країнах розгортаються та популяризуються націоналістичні рухи, які сприяють відродженню ідей об'єднання народів не стільки за прагненням до демократії та лібералізму, скільки за певними етнічними, духовно-культурними, історичними ознаками. Для концепції Інтермаріуму це набуває важливого значення у її реалізації.

3.2. Аналіз геополітичного потенціалу країн «малого» Інтермаріуму за методом GSP-Space (The geopolitical state's potential in the space)/ ГПДПр (Геополітичний потенціал держави у просторі)

Аналіз слід почати з визначення об'єкту дослідження. Для того, щоб звузити досліджувану область, було обрано один, на нашу думку, найбільш перспективний проєкт моделі союзу – «малий» Інтермаріум, який включає 6 держав – Україну, Білорусь, Польщу, Литву, Латвію, Естонію.

Далі буде розглянуто характеристику цих країн по шести основним блокам практичного методу GSP-Space за використанням графіків, діаграм, зведених таблиць., поданих у тексті та в Додатках. Статистичні дані було взято з відкритих джерел в мережі Інтернет, здебільшого зі Світового Атласу Даних Кноета [90].

1. Фізико-географічний блок ГПД

Загальна площа потенційного союзу становить 1 299 000 км², вона не надто велика – в 4 рази менша за площу Європейського Союзу, але цікавим є її географічне положення відносно Росії та Європи (Додаток Ж). Як ми бачимо на рис. 3.2 Україна, Білорусь, Польща, Литва, Латвія, Естонія утворюють лінію

розділу регіону, виступаючи буферною зоною між Росією та ЄС – так званий лімітроф.

Також це дуже вигідне географічне розташування – на перетині важливих торговельних, транспортних шляхів у всіх напрямках. Маючи переважно рівнинний рельєф та густу річкову систему, яка сполучує ці країни, виникає благополучне середовище для ефективного транспортно-товарного обігу. З півночі на південь західну частину Інтермаріуму опоясує гірський масив Карпат на територіях Польщі та України – природний кордон союзу.

Блок має вихід до двох морів – Балтійського на півночі та Чорного на півдні. Загальна довжина берегової лінії становить – 3862 км, надає можливість контролю узбережжя і отримання морської сили. Також значною перевагою є те, що дані держави мають спільні кордони, а це – можливості транскордонного співробітництва, закритість території від внутрішніх впливів і посягань.

Рис. 3.2. Межі моделі «малого» Інтермаріуму

Виходячи з даних земельних ресурсів, зазначених на рис. 3.3, можна сказати, що країни союзу вигідно взаємодоповнюють одна одну, і роль України в ньому визначає обсяг сільськогосподарських земель, яка збалансовує її нестачу в інших країнах.

ЗЕМЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ	УКРАИНА	ПОЛЬША	БЕЛАРУСЬ	ЭСТОНИЯ	ЛАТВИЯ	ЛИТВА
Территория (кв. км) в 2018	579 290 0,00%	306 190 0,00%	202 988 0,00%	43 470 0,00%	62 180 0,00%	62 642 0,00%
Сельскохозяйственная земля, кв. км (кв. км) в 2016	415 150 0,02%	143 740 0,02%	85 327 -0,48%	10 030 1,01%	19 310 2,47%	29 539 -1,73%
Сельскохозяйственная земля, % территории (%) в 2016	71,7 0,02%	46,9 0,02%	42,0 -0,49%	23,1 1,01%	31,1 2,47%	47,2 -1,72%
Площадь лесов (%) в 2016	16,7 0,23%	30,9 0,22%	42,6 0,23%	51,3 -0,02%	54,0 0,01%	34,8 0,10%

Рис. 3.3. Земельні ресурси країн «малого» Інтермаріуму

Отже, фізико-географічне положення «малого» Інтермаріуму є досить вигідним для цього союзу. Але значним недоліком є його знаходження на стику різних культур та геополітичних інтересів великих держав, що збільшує конфліктний потенціал у регіоні.

2. Суспільно-географічний блок.

Демографічна ситуація в регіоні також цілком сприятлива для об'єднання. Зазначимо, що тут свою роль зіграла культурно-етнічна складова та спільна історична спадщина. У роботі не раз зазначалося, що дана концепція є проєктом відродження таких давніх державних утворень, як Польсько-Литовське князівство або Річ Посполита. Але найближчою спільною спадщиною виступає радянське соціалістичне минуле усіх країн. Крім того населення усіх країн – слов'янське, і цей фактор є спільним з ідеєю панславізму (ідеології, що сформувалася в країнах, населених слов'янськими народами, в основі якої лежать ідеї про необхідність слов'янського національного політичного об'єднання на основі етнічної, культурної та мовної спільності).

Загальна кількість населення 97 млн. чоловік, що складає конкуренцію Німеччині за людським ресурсом, обігнавши останню майже на 15 млн. Прослідковуються тенденції зниження приросту населення, низькі показники народжуваності та підвищення показників смертності. На рис. 3.4 вказані

основні демографічні параметри станом на 2019 рік, де також вказано відсоток змін порівняно з попереднім періодом.

ДЕМОГРАФИЯ	УКРАИНА	ПОЛЬША	БЕЛАРУСЬ	ЭСТОНИЯ	ЛАТВИЯ	ЛИТВА
Население (человек) в 2019	44 385 155 -0,53%	37 970 874 -0,01%	9 466 856 -0,18%	1 326 590 0,35%	1 912 789 -0,75%	2 786 844 -0,52%
Темп прироста населения (%) в 2019	-0,5 14,35%	0,0 5 000,27%	-0,2 12,91%	0,3 0,09%	-0,7 -3,84%	-0,5 -44,87%
Плотность населения (человек на кв. км территории) в 2018	77,0 -0,47%	124,0 0,00%	46,7 -0,16%	30,4 0,35%	31,0 -0,78%	44,7 -0,95%
Доля городского населения (%) в 2019	69,5 0,17%	60,0 -0,03%	79,0 0,57%	69,1 0,25%	68,2 0,12%	67,9 0,26%
Коэффициент рождаемости (на 1 000 населения) в 2019	9,3 -2,64%	9,7 -0,99%	11,6 -1,48%	10,2 -0,73%	10,5 -0,76%	10,2 -0,81%
Коэффициент смертности (на 1 000 населения) в 2019	15,2 0,09%	10,2 0,98%	12,5 -0,15%	11,7 0,80%	14,7 0,86%	13,8 1,06%
Суммарный коэффициент рождаемости (рождений на женщину) в 2019	1,4 -0,55%	1,4 0,99%	1,7 0,23%	1,6 0,50%	1,7 1,23%	1,7 0,48%

Рис. 3.4. Показники демографічної динаміки

У Додатку 3 зазначені більш розгорнуті дані соціально-демографічного потенціалу. Виходячи з них можна сказати, що переважна більшість населення усіх держав розуміють мову один одного, а також володіють і спілкуються між собою російською. Цей фактор виступає дуже неоднозначним – з одного боку уніфікація мови спілкування полегшує комунікаційний процес, але те, що це саме російська мова, загострює ситуацію з геополітичними домаганнями останньої сторони у бік регіону. Релігійний склад характеризується поширенням християнства, а серед конфесій розповсюджені:

- 1) католицизм;
- 2) православ'я;
- 3) лютеранство.

Міграційна ситуація в регіоні склалася наступним чином. Міграційні потоки більшою мірою зосереджені в середині потенційного союзу. Литва, Латвія і Естонія здебільшого приймають трудових мігрантів, менший показник іммігрантів в Польщі. В демографічному плані тут переважають такі самі тенденції, як і в Німеччині – зменшення народжуваності, еміграція поляків до Німеччини та ЄС, що компенсується припливом робочої сили з сусідніх країн. Польща почала проводити відповідну політику, чим створила умови для

імміграції сюди слов'янського населення (навчальні програми, скасування робочих віз, запрошення на роботу та проживання сімей). Що ж стосується України та Білорусі, то ці країни громадяни покидають для здійснення трудової міграції до сусідніх держав.

За іншими показниками соціального потенціалу, наведеними в Додатку 3, можна прослідкувати, що усі країни знаходяться на майже однаковому рівні соціального добробуту.

Наприклад, такий показник, як коефіцієнт Джині визначає ступінь розшарування суспільства країни або регіону за якою-небудь ознакою, що вивчається. Використовується для оцінки економічної нерівності. Коефіцієнт Джині змінюється від 0 до 1. Чим більше його значення відхиляється від нуля і наближається до одиниці, тим більшою мірою доходи сконцентровані в руках окремих груп населення. Індекс Джині – процентне подання цього коефіцієнта. За цим індексом Литва, Латвія, Естонія і Польща знаходяться приблизно на одному рівні, Україна і Білорусь трохи відстають. Та ж сама ситуація відбувається і з індексом людського розвитку та рівнем освіти. Це каже про те, що більшість країн потенційного союзу непогано розвинуті, а соціальний стан Україні і Білорусі не набагато гірший.

Розглядаючи рівень наукового потенціалу за показниками на рис. 3.5, ми бачимо, що найбільше ресурсів та уваги спрямовують на розвиток науки Польща та Естонія, найгірша ситуація у Білорусі. Загалом витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) у розвинутих країнах сягають 2,5-5% ВВП (5% ВВП – витратив Ізраїль у 2018 році). Але тут прослідковується тенденція до постійного збільшення витрат на науково-дослідну роботу.

ИССЛЕДОВАНИЯ И РАЗРАБОТКИ	УКРАИНА	ПОЛЬША	БЕЛАРУСЬ	ЭСТОНИЯ	ЛАТВИЯ	ЛИТВА
Затраты на НИОКР, % ВВП (%) в 2018	0,5 5,12%	1,2 17,19%	0,6 4,12%	1,4 10,59%	0,6 23,63%	0,9 5,22%
Исследователи в НИОКР (на млн. человек) в 2018	988,1 -0,60%	3 106,1 2,88%	Нет данных	3 755,3 6,01%	1 792,1 0,42%	3 190,7 3,87%
Инженеры в НИОКР (на млн. человек) в 2017	150,1 -5,90%	415,3 3,88%	Нет данных	654,8 -7,80%	391,2 -9,41%	462,5 -99,95%
Статьи в научных и технических журналах (количество) в 2018	10 380 15,62%	35 663 2,85%	1 180 10,79%	1 415 -9,25%	1 418 -11,55%	2 267 -5,71%
Заявки на патенты (количество) в 2018	2 107 -7,71%	4 207 7,21%	453 4,38%	24 -35,14%	86 -4,44%	81 0,00%

Рис. 3.5. Стан наукового потенціалу

Отже, можна сказати, що загалом соціально-демографічний стан в країнах «малого» Інтермаріуму задовільний. Україна та Білорусь потребують підтягнути потенціал у сфері соціального добробуту до рівня своїх західних сусідів. Але ці фактори пов'язані ще і з економічним розвитком – щоб зробити їх привабливими для проживання, необхідно створити умови, які будуть задовольняти населення в економічному плані, приваблювати умовами проживання та праці.

3. Економічний блок.

Економічна складова утворення союзу – важливий аспект реалізації концепції. Слід зауважити, що Прибалтійські країни давно пов'язані економічними зв'язками. Не є членами ЄС лише Білорусь, яка довгий час знаходиться під протекторатом Росії у тісних економічних контактах, і Україна, що обрала євроінтеграційний вектор.

Латвія, Литва, Польща, Естонія стали членами Євросоюзу у 2004 році. З 2015 року Литва відмовилася від власної валюти, ставши останньою з країн Балтії, які перейшли на євро. Таким чином, всі балтійські країни стали повноправними членами Євросоюзу і тепер можуть стати амбітними конкурентами країн Бенілюксу.

Більш того, вже в 2015 році вони змогли подолати боргову кризу, хоча багато хто в далекому 2007 році передбачали їм швидкий крах. «В той період обсяг кредитування зростав на 36% щорічно, дефіцит бюджету досяг 18% ВВП, а інфляція – 10%. Коли європейський банківський сектор впав, то всі чекали,

що невеликі країни Балтії негайно попросять економічної допомоги від Євросоюзу», – акцентує Пітер Павлак з European Union Institute for Security Studies [61]. Однак цього не сталося, так як вони змогли швидко знайти заходи щодо економії і переконати населення в стабільності банківської системи.

Слід сказати, що всі економічні перетворення в країнах Балтії як в період після незалежності, так і в посткризові часи, багато в чому стали можливими завдяки підтримці свого уряду населенням. Аналогічну ситуацію ми спостерігали і в 2015 році, коли Росія ввела ембарго на постачання продуктів з Євросоюзу, яке найболючіше вдарило по Прибалтиці і Польщі, які мали тісні економічні контакти з РФ. Але на відміну від Варшави, яка тут же почала просити в Європи грошову компенсацію в обмін на підтримку спільної зовнішньої політики, прибалтійські республіки швидко переорієнтувалися на європейських споживачів. Так, для цього їм довелося підняти якість продукції, але в підсумку санкції не завдали такого руйнівного удару по економіці цих країн.

Після того як прибалтійські республіки здобули незалежність, МВФ у своїй доповіді зазначив, що вони навряд чи зможуть продемонструвати значне економічне зростання. Головним аргументом Фонду було те, що економіки цих країн дуже залежні від Росії, зокрема в енергетичній сфері, а також вони мають застарілу промисловість та інфраструктуру.

Проте влада трьох республік зробили ставку на кілька важливих реформ. По-перше, вони ввели рівні для всіх умови інвестування і зробили свою економіку відкритою. Це призвело до значного притоку грошей з-за кордону, так як виробнича база, що дісталася Прибалтиці від радянського минулого, ще не встигла остаточно застаріти, а умови ведення бізнесу були краще, ніж в інших країнах. Крім того, ринок робочої сили в цих країнах був більш гнучким, що давало можливість інвесторам розвивати тут бізнес.

Другим важливим кроком стало урізання витрат на держапарат. Литва, Латвія і Естонія взяли за основу доктрину Північної Європи, яка включає в себе невеликий кабінет міністрів, що складається з професіоналів, а не політиків. З

1995 року витрати на виконавчу владу в Естонії скоротилися на 56% і продовжують знижуватися.

По-третє, всі республіки зробили прозорою свою банківську систему. Результатом став прихід до країн Балтії скандинавських банків. В результаті це (і той факт, що дефіцит бюджету не піднімався вище 30% ВВП, а уряд стримував зростання інфляції) допомогло сформувати стабільну банківську систему [61].

Окремо варто відзначити реформи в енергетичній сфері. В 90-х країни Прибалтики були орієнтовані на поставки газу з Росії, але коли Москва почала використовувати це як важіль для політичного тиску, Прибалтика негайно почала реформи в цій сфері. «Реформи проводилися в двох напрямках: енергозбереження (коли зростаючі рахунки на комунальні послуги змушували домогосподарства економити на опаленні), а також створення альтернативних джерел енергії, таких як видобуток нафти на шельфі і будівництво власних електростанцій в сфері альтернативної енергетики», – зазначає Арі-Веіко Антіроіко з університету Тампере. Більш того, коли Росія вперше відключила газ у Латвії, влада країни заявила, що готові потерпіти, але не підуть на поступки.

Зазначені реформи допомогли країнам Балтії побудувати відкриту і стабільну економіку. На руку їм зіграло і те, що коли цей процес завершився, в Європі почався кредитний бум і багато банків та інвестиційних компаній шукали нові ринки. В результаті напередодні вступу в ЄС економіки прибалтійських республік росли в середньому на 10% в рік.

Розглядаючи данні, зазначені у Додатку К, можна сказати, що найсильнішу економічну систему на даний момент має Польща. Країни Прибалтики мають високий потенціал завдяки своїй згуртованості. Відстають в економіці від них лише Україна та Білорусь. Але в останньої налагодженні тісні інвестиційні та товарні зв'язки з усіма учасниками потенційного союзу.

4. Військовий блок

Ситуація у воєнному секторі держав «малого» Інтермаріуму складніша, ніж у інших сферах (Додаток Л). Значну роль у цьому грає вектор воєнної співпраці Білорусі з Росією, а також те, що для Білорусі НАТО довгий час виступав ворогом, а Прибалтика та Польща є членами цього блоку. Тим не менш Білорусь має непоганий політичний потенціал (Додаток М) [8].

Зараз ситуація у військовому секторі Білорусі змінюється. Переломний момент у військовій доктрині країни стався після початку конфлікту на сході України. Державна влада зрозуміла, що тісні стосунки з РФ без сильної власної армії або зовнішньої військової підтримки призведуть до втрати незалежності, суверенітету та територій країни. Тому у 2016 році Палата представників національних зборів Білорусі прийняла в першому читанні законопроект «Про затвердження Військової доктрини Республіки Білорусь». У ній, зокрема, відзначена зацікавленість у розвитку відносин з ЄС та взаєморозуміння з НАТО.

Міністр оборони Білорусі Андрій Равков, представляючи документ, заявив, що попередня доктрина діяла з 2002 року і виконала своє призначення, але вже не повністю відповідає сучасній реальності. Нова військова доктрина, за його словами, враховує зміни військово-політичної обстановки навколо країни, розширення спектру джерел військових загроз країні, уточнює підходи щодо визначення військових небезпек для Білорусі [62].

Равков також зауважив, що «поряд з розстановкою пріоритетів на союзницькі відносини» з Росією у військовій доктрині прописана зацікавленість у розвитку добросусідських і партнерських відносин з Євросоюзом, а також прагнення до відкритості і розвитку взаєморозуміння з НАТО.

У новій редакції військової доктрини Білорусі серед інших з'явилися такі терміни, як «гібридна війна», «незаконне збройне формування» і «внутрішній збройний конфлікт», а також закріплюється можливість використання військової сили не тільки в зовнішніх, а й у внутрішніх конфліктах. «Цей документ враховує «експорт» кольорових революцій», – повідомив член

постійної комісії з національної безпеки парламенту Білорусі Олександр Межуєв [51]. Ця держава обрала розумну стратегію – курс на захист власних національних інтересів, незалежно від того, хто стане її союзниками. Але внутрішні проблеми загострюють ситуацію і розхитують довготривалу стабільність в країні.

Білоруська армія гірше обладнана, гірше фінансується і менш чисельна, ніж польська. Зате більше людей перебуває в резерві.

Протести в Білорусі тривають і посилюються. Деякі побоюються, що на вулиці можуть вийти білоруські військові. Олександр Лукашенко погрожує, що в разі ескалації антиурядових протестів він може розраховувати на допомогу Кремля. Польща, в свою чергу, повідомляє, що уважно стежить за білоруським кордоном. Тим часом в останні кілька днів відбулося подальше розширення масштабів невдоволення білорусів нинішньою ситуацією.

«Анахронічність і агресивна риторика Лукашенка свідчить про його безпорадності перед розвитком подій і в той же час розпачі в утриманні влади за всяку ціну. Це також показують сформульовані ним пропозиції по використанню більш невизначеної російської допомоги в зв'язку із загрозою безпеці як Білорусії, так і Росії. (...) існує зростаючий ризик повернення влади, до силових рішень проблем, особливо в той момент, коли слабшає сила пропаганди і не діють спокійні спроби придушення демонстрацій», – пояснює Каміль Клищінські, експерт Центру Східних Досліджень [1].

Різниця військових потенціалів цих країн має відмінності ще і в таких аспектах. По-перше, Білорусь не виділяє на оборону значних сум зі свого бюджету, як, наприклад, це робить Росія (3,4% ВВП), Ізраїль (5,3% ВВП), або Саудівська Аравія (8% ВВП). Згідно з останніми наявними даними Світового банку, Білорусія на військовий потенціал виділила в 2019 році 1,24% ВВП (рис. 3.6). Польща в цей час витратила близько 2% свого ВВП, тоді як в середньому по світу в цьому діапазоні 2,14%, а середній відсоток по ЄС – 1,45%.

ОБОРОНА	УКРАИНА	ПОЛЬША	БЕЛАРУСЬ	ЭСТОНІЯ	ЛАТВІЯ	ЛИТВА
Затрати на оборону, долл. США (million US dollars) в 2019	5 229 25,40%	11 903 -1,15%	780 9,08%	656 8,14%	710 -1,90%	1 084 2,59%
Затрати на оборону, % к ВВП (%) в 2019	3,36 5,13%	2,02 -1,59%	1,24 3,70%	2,12 7,41%	2,03 -2,15%	2,03 2,16%
Експорт вооружений, в долл. США 1990г. (долл. США) в 2019	91 000 000 -53,33%	21 000 000 40,00%	115 000 000 155,56%	0 -100,00%	9 000 000	60 000 000 1 900,00%
Імпорт вооружений, в долл. США 1990г. (долл. США) в 2019	14 000 000 -78,46%	308 000 000 152,46%	331 000 000 133,10%	30 000 000 76,47%	25 000 000 31,58%	39 000 000 550,00%

Рис. 3.6. Показники оборонного сектору

Більш того, згідно з рейтингом Global Firepower 2020 року, що об'єднує 138 держав по мілітаристському прогресу, Білорусія посідає 53-є місце, в той час як Польща 21 [1].

Як говориться в звіті до рейтингу, в Польщі службу в армії проходить близько 120 тис. чоловік, в той час як за східним кордоном службу несуть 45,5 тис. осіб. Ця відмінність пов'язана з населенням Білорусі. У той час, коли в Польщі проживає 38 млн чоловік, населення Білорусі становить 9,6 млн.

Насправді все зовсім інакше, коли мова йде про резерви. У Польщі готових до бою резервістів, за даними Global Firepower, 75,4 тис. осіб, тоді як в Білорусії 300 тис.

Польща має достатньо амбіцій та буде зміцнювати військовий сектор. Польська армія вважається однією з кращих в НАТО. На сучасному етапі Польща зміцнює співпрацю з США. У 2018 р. на території Польщі планується розгорнути американські протиракетні комплекси SM-3 Block 2A в рамках створення системи ПРО США/НАТО в Європі. Звичайно, це веде до конфронтації з Росією, але і впливає на розвиток польського ВПК.

Що стосується країн Прибалтики, то воєнний потенціал у них не значний. Ці країни покладаються на сили НАТО, з якими активно співпрацюють. Останнім часом США закликали парламент зміцнювати потенціал Збройних сил Латвії, Литви та Естонії. За словами фахівців, прибалтійські республіки в майбутньому продовжать бачити в Америці лідера в питаннях зовнішньої

політики і безпеки. На сьогоднішній день Штати і Прибалтика співпрацюють у сфері безпеки з метою запобігання «російської агресії».

Інтерес для Конгресу можуть представляти зусилля по зміцненню потенціалу ЗС Балтії, в тому числі за рахунок продажу їм американських озброєнь і надання їм допомоги в сфері безпеки.

Деякі експерти вважають, що боротьба з «російською агресією» всього лише прикриття, і насправді, США під таким мотивом планують збувати продукцію ВПК. При цьому Прибалтика розраховує отримати додаткове фінансування від Штатів [5].

Від початку воєнних дій на Сході України, українська армія у сотні разів зростила свій воєнний потенціал. За даними Global Firepower у рейтингу найсильніших військових держав світу Україна посіла 27 сходинку зі 138, а серед країн Європи – 9 місце із 50. Україна за обсягом видатків піднялася з 41-го на 35 місце. Київ витратив у 2019 році на оборону, за даними SIPRI, 5,2 млрд доларів, а зростання якщо порівнювати з попереднім роком, становило 9,3 %. Геополітичні аспекти воєнного потенціалу України подані у Додатку Н [48].

В цілому зусилля по впровадженню реформ у секторі оборони та безпеки, а також поступове щорічне наближення країни до стандартів НАТО в усіх сферах, що здійснюється шляхом виконання Річних національних програм співробітництва Україна-НАТО посприяли наближенню України до альянсу. 12 червня 2020 року Північноатлантична рада надала Україні статус партнера з розширеними можливостями (Enhanced Opportunities Partner, EOP). До цього такий статус мали лише кілька країн, зокрема Грузія, а також країни-члени ЄС Швеція та Фінляндія. Цей статус є визнанням внеску України в колективну безпеку на континенті та у світі, підсумовує вже виконаний в Україні обсяг роботи і свідчить про високу довіру й повагу з боку партнерів.

Отже, в військово-політичному плані країни «малого» Інтермаріуму мають високі перспективи. Проблемамаи у цій сфері залишаються:

- залежність від зовнішніх більш сильних гравців (Білорусь – від Росії, інші – від НАТО і США);
- не великий людський ресурс;
- нестача власних технологій;
- різновекторність у виборі партнерів;
- загроза з боку Росії.

В інших аспектах воєнна сфера країн дуже піднялася, особливо що стосується армій України та Польщі. Значно зросли стратегічна і тактична підготовка, ВПК, технології в державах потенційного союзу.

5. Політичний блок

Політичні аспекти геополітичного потенціалу країн «малого» Інтермаріуму подано у Додатку П. Як ми бачимо, то усі країни, окрім Білорусі, схильні до парламентаризму у чистій або змішаній формі. Також вони є демократичними унітарними (в більшості випадків – децентралізованими) республіками.

Для аналізу факторів у політичному блоці цікавими є наступні показники світових рейтингів (Додаток Р):

1. Political rights index – індекс політичних прав (найвищий показник у світі – 40): досліджувані країни, окрім Білорусі (що пояснюється авторитарною державною владою), знаходяться на близькому рівні. Також Україна відстає на 10 одиниць вимірювання.

2. Рейтинг сприйняття корупції – за цими даними найбільш корумпованими є також Україна і Білорусь.

3. Індекс свободи преси – навколо цього показника склалася неоднозначна ситуація. Найбільша свобода друку надана в менш демократичних країнах і знижується згідно зростання рівня демократичних прав.

4. Civil liberties index – індекс громадянських свобод (максимальний показник - 60) описує таку ж ситуацію, як і з політичними правами: знижується у порядку – Естонія, Литва, Латвія, Польща, Україна, Білорусь.

5. Індекс процвітання LEGATUM – за даними 2019 року Україна виявилася найменш процвітаючою серед союзників.

Тим не менш, більшість показників світових рейтингів кажуть про схожість внутрішньої політики досліджуваних держав і їх політичних систем. Відсталість від загалу показують рейтинги Білорусі, через її авторитарність, і України, яка виходить з затяжної політичної кризи.

6. Геостратегія.

Геостратегічний блок був розглянутий упродовж усього дослідження. Форпостом геополітичних доктрин регіону у історичній ретроспективі була і залишається Польща, з огляду на свою геополітичну могутність у порівнянні з потенційними союзниками

Історія геополітичної думки Польщі не має значних ґрунтовних наукових традицій, як, наприклад, у Німеччині. Головною концепцією є ідея «Міжмор'я» концепція партнерського блоку держав від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів.

Ідея альянсу держав «від моря до моря» була виголошена князем Адамом Єжи Чарторийським як засіб убезпечити Польщу та Європу від російської експансії й передбачала розширення Польщі на південь та включення до її складу Пруссії. Пізніше прихильниками Балто-Чорноморського союзу були перший голова відродженої польської держави Юзеф Пілсудський, міністр закордонних справ Польщі Юзеф Бек та провідник українського національно-демократичного визвольного руху кінця 1980х-1990х рр. В'ячеслав Чорновіл.

Проект зазнавав численних змін. Так, після Першої світової війни Пілсудський розглядав проєкт Міжмор'я у складі сучасних територій Польщі (окрім Пруссії), Литви, Білорусі, України. За іншими проєктами конфедерація мала сягати від Чорного й Адріатичного морів до Балтійського моря.

Пропонована Пілсудським конфедерація мала продовжити багатонаціональну та багатокультурну традицію колишньої Речі Посполитої, а її відновлення дозволить уникнути державам Центральної Європи домінування Німеччини або Росії. Категорично проти ідеї виступив СРСР і всі західні

держави, за винятком Франції. Протягом двох десятиліть після краху ідеї Міжмор'я всі держави, які мали до неї входити, потрапили до зони впливу Радянського Союзу.

Практично всі польські політики у геополітичному плані виходять з того, що:

- 1) Польща є національною державою;
- 2) Польща відкрита і зацікавлена у поглибленій співпраці з УЛБ (Україна-Литва-Білорусь);
- 3) Польща розуміє, що її доля вирішується не лише у ЄС чи НАТО, а й на Сході.

Наразі, з огляду на агресію Російської Федерації, за участю Польщі (однак не лише з її ініціативи) формується союз країн, які страждають від загрози Росії, – Україна, Молдова, Румунія, Польща, Литва, Латвія, Естонія. І потребу у цій взаємній підтримці у формальних чи неформальних структурах польська політична еліта добре усвідомлює.

Таким чином у Польщі простежуються такі тенденції:

- успішна розбудова власне національної держави (але у рамках наддержавного утворення – ЄС);
- обережна розбудова стосунків у смузі Міжмор'я (Україна, Литва, Латвія, Естонія, і можливо, Румунія, Молдова, Грузія);
- при цьому Республіка Польща (III Річ Посполита) є однозначним союзником США і їх партнерів.

Обраний у 2015 році президент Польщі Анджей Дуда заявив, що хоче створити новий міждержавний альянс, ідея якого давно відома під назвою «Міжмор'я». У липні 2016 року Азовський рух провів установчу конференцію Групи сприяння розбудові Балто-Чорноморського союзу. З того часу вже відбулося дві конференції з проблематики Міжмор'я (2017 р, 2018 р.). У 2020 році пройшла вже згадувана конференція «Тримор'я», яка стала ще одним кроком до зближення досліджуваних країн.

Охарактеризувати геополітичне положення можна тим, що це – лімітроф, який утворився на перетині кількох цивілізацій:

- 1) Західної з її прагненнями до лібералізму, свободи та демократії;
- 2) Східного Російського імперіалізму;
- 3) Південно-східного консерватизму ісламського світу.

Саме тому в цьому регіоні постійна конфліктогенна обстановка, а країни лімітрофного поясу схожі за рівнем розвитку, менталітетом, культурними рисами.

Висновки з проведеного аналізу:

1. Країни потенційного союзу мають вигідне географічне положення – на перетині світових торговельно-транспортних шляхів, сприятливий клімат та рельєф, достатньо корисних копалин, водних ресурсів, а також виходи до морів. Вони є лише залежними в енергетичному плані (газ, нафта) від інших держав.

2. Демографічна ситуація в країнах «малого» Інтермаріуму дуже нестабільна, прослідковуються еміграційні тенденції, депопуляція і старіння націй. Позитивним є те, що міграційні потоки відбуваються переважно в середині регіону.

3. Економічна могутність держава постійно зростає, особливо останні роки, вони стають привабливими для інвестування, притоку трудових ресурсів, розвивають науко-ємні виробництва і новітні технології.

4. Військова сфера також значно розвинулася і може створити конкуренцію світовим державам. Співпраця з НАТО сприяє укріпленню безпеки в регіоні. Негативним аспектом є лише те, що Білорусь має інший вектор воєнного партнерства, а саме з Росією. Але останні події в країні носять неоднозначний характер. З одного боку Білорусь з 2016 року почала формувати доктрину відходу від російського протекторату, спрямовану на захист власних інтересів і партнерство з ЄС та НАТО, але політична криза і конфлікти 2020 року знову відкинули вектор розвитку у бік РФ.

5. У політичному плані країни дуже схожі за політичною культурою і прагненнями до демократичного громадянського суспільства, вони

намагаються забезпечити усі необхідні політичні права і свободи своїх громадян. Винятком є лише авторитарна Білорусь. Питання зміни політичного устрою цієї держави актуалізувалося у 2020 році. На сьогоднішньому етапі ця країна, з урахуванням політичної кризи, економічної нестабільності і проросійського вектору розвитку, не виступає вигідним партнером для «малого» Інтермаріуму.

6. В геополітичному плані країни продовжують активну співпрацю з Європейським Союзом, і паралельно просувають реалізацію концепції «Міжмор'я». Основним противником для них залишається Росія і її імперіалістський реваншизм.

3.3. Сценарії, шляхи оптимізації утворення Балто-Чорноморського Союзу в рамках проєкту «малого» Інтермаріуму та перспективи для України

З результатів проведеного аналізу за методом GSP-Space можна визначити наступні висновки:

- країни «малого» Інтермаріуму доповнюють одна одну в ресурсному забезпеченні, тому такий союз для них може стати вигідним;

- утворення суто економічного союзу на кшталт ЄС не є абсолютною ціллю об'єднання, економічна співпраця повинна бути, але основний акцент зміщується до утворення воєнно-політичного блоку;

- на даному етапі об'єднання з Білорусією не є доречним, адже країна знаходиться у стані політичної кризи. На сьогоднішній день держава дійшла до точки біфуркації, і перед нею стоїть вибір політичного шляху – стабільного авторитаризму, що веде до стагнації політичної системи або ж демократичні зміни суспільства, яке судячи з усього вже до них готове. Це не тільки вибір режиму політичної системи, а і вибір зовнішнього вектору розвитку – Росія чи Європа. Якщо ж Білорусь обере другий варіант, то у неї є перспективи до співпраці з Балто-Чорноморською організацією. Але на сьогоднішній день об'єднання з Білоруссю може стати загрозою суверенітету інших країн.

Що ж стосується Євросоюзу, то наразі в інституціях ЄС обговорюють 5 можливих сценаріїв майбутнього розвитку ЄС [14]:

- 1) «нічого не змінювати»;
- 2) «залишити виключно єдиний ринок»;
- 3) «Європа декількох швидкостей»;
- 4) «робимо менше, але ефективніше»;
- 5) «робимо більше, але разом (розвиток ідеї Сполучених Штатів Європи)».

Мала імовірність того, що Європа використає один з варіантів у чистому вигляді. Хоча очевидний недолік усіх сценаріїв – надмірна технократичність та неповне відображення тих глобальних викликів, які постали перед ЄС. Тож цілком імовірно, що Європа обиратиме комбіновані стратегії.

Як відомо, Європейський Союз – це перш за все економічна спільнота, тому доречним буде розглянути останні економічні прогнози стосовно організації. Один із таких текстів – це дослідження Центру досліджень європейської політики «Глобальна економіка у 2030 р. Тренди та стратегії для Європи» [88]. Так, відповідно до нього на весь світ і Європу в тому числі впливатимуть наступні глобальні тренди:

- населення землі досягне свого піку у 2030 р. і почне спадати. Внаслідок збільшення частки середнього класу в країнах, які розвиваються зростання населення зупиниться;

- проблема доступності природних ресурсів стане не такою гострою, якою вона є зараз (зокрема, це стосується попиту на енергоносії). Розширення частки середнього класу спричинить сплески попиту у певні періоди часу, але в цілому внаслідок зупинки зростання населення, зростаюче використання природних ресурсів також призупиниться;

- глобальна торгівля досягне свого піку і буде надалі інтенсивно розвиватись. Країни, що розвиваються стануть ще більш сильними гравцями в цьому процесі;

- Китай як офшорна платформа для виробництва дешевої продукції втратить свою трансконтинентальну роль, оскільки його економіка стане більш зрілою і через зростання вартості робочої сили розміщення виробничих майданчиків із використанням дешевої робочої сили стане не таким привабливим;

- на економічній карті світу буде 3 глобальних гравці: Європа, Америка та Китай. Китай займе першу сходинку, а отже, ЄС не втратить роль глобальної економіки, хоч і стане менш потужним гравцем у порівнянні з конкурентами (якщо зможе переформатувати свою стратегію) [88].

На розвиток європейської економіки великий вплив матимуть демографічні процеси. З початку 2000-х років кількість населення у працездатному віці демонструвала невелике зростання (біля 0,32% на рік), але незабаром (з 2015 року і далі) прогнозується від'ємне зростання, біля – 0,6% на рік. Це матиме негативний вплив на зростання продуктивності праці.

Комбінація цих факторів спричинить слабке економічне зростання в ЄС в майбутньому. Щорічний темп зростання ВВП ЄС може впасти з 2.6% до 1.5%. Ці тенденції потенційно призведуть до втрати ЄС статусу найбільшого ринку у світі. Для Європи критично важливо підтримувати свою глобальну конкурентну перевагу – статус експортера інноваційних готових продуктів та послуг із високою доданою вартістю.

Відповідно до результатів дослідження головною проблемою ЄС на найближчі 10 років стане різке падіння кількості робочої сили на ринку, що може спричинити значне зменшення економічного зростання ЄС.

Інше дослідження від спеціалізованої аналітичної групи, яка була створена при Європейській раді в 2010 році для дослідження майбутнього Європи – «Проект Європа 2030. Виклики та можливості» [87], теж робить акцент на демографічному спаді, який спричинить значне скорочення ринку праці.

Старіння Європи посилюватиме тиск на системи пенсійного забезпечення, охорони здоров'я та соціальну сферу. Система охорони здоров'я

значно постраждала у 2020 році не справляючись з викликом пандемії. Світова частка населення ЄС до 2050 р. зменшиться з 8% до 5,5%. Уже зараз в ЄС на одного працівника припадає 3 пенсіонери. Прогнозується, що до 2050 р. ситуація ще більш погіршиться, оскільки через складні демографічні показники ринку праці в ЄС не вистачатиме 68 млн. працівників.

Так, відповідно до обох досліджень, глобальною проблемою ЄС до 2030 року стане демографічний спад, який може спричинити ланцюгову реакцію інших потрясінь в соціальному та економічному аспектах функціонування економіки ЄС.

Однак демографічна проблема – не єдиний глобальний виклик ЄС. Наразі перед ЄС постає дуже чітке питання – чи достатньо сьогодні механізмів захисту держав-членів від зовнішніх та внутрішніх загроз? На жаль, задовільної відповіді на це питання сьогодні немає.

З 2008 року навколо ЄС відбувається низка військових конфліктів, які показали неготовність ЄС до швидкого реагування. 2008 р. відбувся грузино-російський конфлікт в Осетії, 2014 р. – військове вторгнення Росії на територію Східної України та окупація Криму, з 2011 року не припиняється військовий конфлікт в Сирії, який спричинив появу великої кількості сирійських біженців в ЄС.

Також Європою прокотилася низка терористичних актів – є свідченням того, що безпековими викликами в ЄС не управляють ефективно. Інша проблема, яка сильно актуалізувалася в країнах ЄС – зростання злочинності.

Відтак, ані ЄС, ані його держави-члени окремо не є достатньо захищеними. Ті безпекові механізми, які існують сьогодні (створення посади Високого представника ЄС з міжнародних питань та безпекової політики, створення комітету з питань політики та безпеки) не є достатніми. Хоча вони були створені для того, щоб ЄС мав сильні повноваження у попередженні конфліктів та в посиленні міжнародної безпеки.

Міжнародна політична криза та політична нестабільність ще більше посилять безпекові ризики. А політична нестабільність асоціюється зі слабкими

державами, які не можуть впоратись з політичними викликами. Щоб не стати таким слабким об'єднанням, ЄС повинен розробити абсолютно нові безпекові механізми, які відповідатимуть сучасним реаліям.

Окрім демографічно-соціального та безпекового викликів ЄС необхідно мати більш чітку політику щодо власних сусідів, особливо, що стосується лімітрофної зони Східної Європи.

Звісно, що всі вище згадані виклики (демографічний, безпековий та питання сусідства) не є катастрофічними і всі вони можуть бути вирішеними.

Щодо покращення демографічно-соціальної ситуації Центр досліджень європейської політики пропонує зробити наступні кроки.

1) стимулювати зростання людей на ринку праці з використанням новітніх технологій (необхідно враховувати новітні тенденції на ринку праці, коли люди більш схильні працювати в рамках гнучкого графіку і намагаються тримати в балансі ритм «життя-робота»), а також розробка нової імміграційної політики;

2) включення мігрантів до ринку праці (необхідно вжити заходів, які дадуть змогу забезпечити висококваліфіковану робочу силу мігрантів пенсією та соціальними гарантіями, запровадити курси для підвищення рівня знань мови, визнання дипломів та наукових ступенів. Для активно залучення талановитих мігрантів до ринку ЄС необхідно розробити окрему міграційну програму на зразок Канади та Австралії);

3) рекомендації щодо безпекових викликів (запровадити низку нових механізмів в роботі інституцій, які відповідають за безпекову політику) – виробити нові юридичні, економічні та політичні інструменти для боротьби із зовнішніми безпековими загрозами, а також розробити більш ефективні заходи для використання політичних та економічних санкцій; переглянути можливості для кращої координації між країнами членами-ЄС і виробити нові механізми для більш ефективної безпекової політики ЄС; посилити процес вирішення конфліктів шляхом створення нових міжнародних груп для обговорень; залучити найбільш відомих міжнародних експертів з питань безпеки для

вироблення нових ідей та конкретний планів для подолання нових безпекових викликів.

У зв'язку з цим напередодні святкування 60-річчя Римського договору Глава Єврокомісії Жан Клод Юнкер почав активно говорити про створення в ЄС 4-го стовпа політики ЄС – так званого соціального компоненту (наразі є 3 стовпи політик ЄС – європейські співтовариства, спільна зовнішня політика та політика безпеки, юстиція та внутрішні справи).

Така пропозиція засвідчує те, що європейські політики почали виокремлювати соціально-демографічну проблему. З'явилося розуміння того, що соціальну політику необхідно змінювати відповідно до сучасних реалій. Наприклад, з'являються нові види бізнесу (UBER), які вимагають більш гнучкого підходу до робочого часу і до працівників. Лунають пропозиції уніфікувати підходи до встановлення систем соціального захисту працівників на рівні ЄС.

Відповідно до прогнозів, ЄС як проєкт не зникне, хоча зміниться його економічна вага. Тому Україні необхідно врахувати це і максимально диференціювати ринки збуту в міжнародній торгівлі в найближчі 10 років, оскільки споживання в ЄС поступово буде скорочуватись.

Що стосується концепції Міжмор'я, то це є ще один альтернативний сценарій розвитку для країн регіону. Він може бути реалізований в кількох варіаціях і з різними його учасниками:

1) на фоні прогресуючої кризи ЄС відбудеться значна конфронтація з країнами перехідного типу, які мають не такі сильні економічні позиції та сталі політичні системи, але наразі активно розвиваються, тому можуть стати конкурентами західноєвропейським державам. Це може викликати повне розділення ЄС на дві або більше частин і призведе до формування нових союзів і блоків. Такий сценарій є не вигідним і програшним для всіх сторін, і особливо для ЄС;

2) сценарій формування «союзу в союзі» – концепція Міжмор'я у цьому випадку може бути реалізована як додаткова потужність ЄС, військово-

політичний союз для протистояння Російській агресії. І це є більш вірогідним варіантом розвитку подій.

Формування Інтермаріуму може стати вигідним для Європейського Союзу проєктом. Такий сценарій можна назвати децентралізацією ЄС, який надасть більше свобод і повноважень країнам східного регіону, особливо у військово-політичній сфері.

Враховуючи, що через 10 років ЄС стикнеться з більш глибокою соціально-демографічною проблемою і шукатиме нову робочу силу, це може посприяти наданню Україні статусу країни-члена ЄС. Тому щоб не отримати власну проблему з глобальною втратою висококваліфікованої робочої сили, країні вже зараз варто стимулювати розвиток інновацій та ІТ сфери, поступово створювати сучасні центри по виробленню інноваційних продуктів; провести політичні та структурні реформи, як того вимагає Угода про асоціацію. Це стимулюватиме бізнес та інвестиційний клімат, які, в свою чергу «стримуватимуть» масовий міграційний відтік в ЄС, потенційно реальний для України через 10 років.

Такі трансформації Україні необхідні не тільки для вступу в Євросоюз, а і для стабілізації внутрішньополітичної ситуації та наближення економіки та політики до рівня держав, які можуть стати її союзниками в Інтермаріумі. Перша і основна задача нашої держави у цьому плані – вирішення воєнного конфлікту на Сході держави і повернення Криму. Без улагодження конфлікту шлях до структур ЄС і НАТО для країни закритий, адже це і умови зазначених союзів, і гарантії стабільності як для потенційних союзників, так і для нації.

Тож Україні потрібно активно проводити процес адаптації законодавства, як того вимагає Угода про асоціацію і не чекати перспективи членства в найближчий час. Стимулом змін має стати імплементація реформ, які зможуть зробити економіку України більш конкурентоздатною. Для цього поки що є достатньо висококваліфікованої робочої сили. Однак її мобільність буде дуже складно утримувати, якщо в Україні не будуть відбуватись зміни.

Отже, реалізація концепції Інтермаріуму стає все більш вірогідною. Криза європейської політики поглиблює протиріччя всередині союзу і веде до деструктивних наслідків. Структури ЄС не справляються з наявними викликами, а тягар економічного та виконавчого функціонування перекладається на плечі національних урядів. Це викликає невдоволення держав політикою союзу, і штовхає їх до пошуків альтернативних сценаріїв і векторів зовнішньої політики та партнерства. Концепція Інтермаріуму зараз активно просувається на міждержавному рівні країнами Прибалтики, Україною і Польщею, хоча всі вони зберігають європейський вектор співробітництва. Потенційний союзник Міжмор'я – Білорусь, знаходячись у стані політичної кризи, поки не може претендувати на партнерство в регіоні, так як країні необхідно обрати чіткий геополітичний курс. Втративши такого стратегічно важливого гравця, роль України у цій співдружності стає визначальною в геопросторовому та ресурсному плані. Але існує низка проблем, з якими країна повинна впоратися для того, щоб наздогнати своїх західних сусідів за рівнем розвитку, а також вирішити конфліктну ситуацію на сході країни.

ВИСНОВОК

Ідея створення організації поглибленого співробітництва у Балто-Чорноморському регіоні назріла досить давно, але її актуальність різко зросла в умовах сьогодення, спричинених членством частини країн цієї території у Європейському Союзі, прагненням інших держав до поглиблення інтеграції з ЄС та агресивними діями Російської Федерації, спрямованими на перешкоджання євроінтеграційним процесам та підрив стабільності в регіоні. Крім того, у самому ЄС відбуваються події, які свідчать про його неефективність та кризу, що веде до руйнування системи та виходу з нього низки провідних країн.

Відсутність видимих результатів функціонування багатостороннього виміру Східного партнерства ЄС вказує на доцільність створення на цьому просторі моделі співтовариства, яке може стати новим форматом багатосторонньої співпраці та гарантування стабільності і розвитку у Центрально-Східній Європі. Таким об'єднанням може стати Інтермаріум, ідеї якого були розроблені ще на початку минулого століття.

Близькість рівнів економічного розвитку, взаємодоповнюваність економік, вдале геостратегічне розташування країн потенційних учасниць блоку, – все це є передумовами для його формування. Враховуючи сьогоденні інтереси можливих членів Інтермаріуму, його співпраця має зосереджуватися за сферами поглибленої міждержавної взаємодії, безпеки та оборонного співробітництва, економічного розвитку, демократизації, верховенства права, захисту прав людини і національних меншин, енергетичної безпеки, розвитку інфраструктури, культури, освіти та науки, інформаційного суспільства та ЗМІ.

Зважаючи на наявні та потенційні перешкоди для створення та функціонування Інтермаріуму – можливу опозицію окремих країн-членів ЄС, невизначеність джерел фінансування, спротив Російської Федерації, неготовність та небажання окремих країн Балто-Чорноморського регіону до поглибленої співпраці, подальші дослідження доцільно зосередити на чіткому

визначенні механізмів безперервного функціонування Інтермаріуму, виявленні перешкод та визначенні шляхів їх подолання.

У той же час проєкт «Міжмор'я» цілком може знайти собі союзників у вигляді США, Канади та Великобританії, які будуть зацікавлені у подібній альтернативній силі в Європі, що буде стримувати як Росію, так і Німеччину. На сьогодні вже можемо чітко побачити вісь «Польща-Литва-Україна», партнерами якої виступають Латвія, Естонія, Грузія і Туреччина. Українське питання тут займає центральне місце, оскільки без України такий союз неможливий, але поки Україна сама більше потребує допомоги, ніж може дати цьому проєкту. Зараз наша країна може запропонувати лише досягнення в інтелектуально-інформаційному просторі та набутого досвіду у війні з Росією. Економіка України ще надто залежить як від ЄС, так і від РФ, та потребує значних зусиль для свого розвитку.

У результаті дослідження підтвердилася основна гіпотеза, яка полягає в тому, що криза сучасної європейської геостратегії веде до загострення внутрішньополітичного становища в ЄС і тим самим сприяє створенню нового союзу держав Центральної та Східної Європи на основі концепції Інтермаріуму. Прогнози європейських дослідних інститутів кажуть про загострення протиріч в найближчі 10 років. Ті тенденції, які зараз прослідковуються в європейській внутрішній політиці та геостратегії, призводять до перенесення відповідальності на уряди національних держав, а країни з нижчим рівнем розвитку, такі як держави «малого» Інтермаріуму (Литва, Латвія, Естонія, Польща, Україна, Білорусь) можуть витримати удари світових криз, експансіоністського тиску зовнішніх великих гравців і пандемії лише об'єднавши власні зусилля.

Розглянувши перспективи утворення геополітичного союзу на основі проєкту «малого» Інтермаріуму, ми дійшли висновку, що в групі пропонованих країн Білорусь поки що не має перспектив для співпраці, натомість геополітичний потенціал можливих союзників не є достатнім, щоб протистояти Росії. Тож необхідно розглядати інші держави, як вірогідних партнерів

(наприклад, Грузія, Молдова, Румунія, Чехія, Словаччина, Угорщина, тощо), які могли б вигідно для усіх сторін доповнити геополітичну могутність регіону.

Україна має важливе значення для геополітичної могутності Інтермаріуму. У неї значні фізико-географічні, демографічні ресурси та постійно зростаючий воєнний потенціал, а також стратегічно важливе геопросторове розташування. Основною задачею держави стає ряд модернізаційних перетворень. Для України Балто-Чорноморський регіон відіграє роль політичного орієнтира, рух до якого допомагає розбудовувати власну державність, відстоювати незалежність та налагоджувати регіональну співпрацю. Інтермаріум може бути власним шляхом розвитку, який дозволить нашій країні стати суб'єктом, а не об'єктом геополітичних відносин, яким вона залишається на сьогоднішній день, протистояти зовнішнім впливам та експансивній політиці сусідніх більш сильних держав. Все це можливо за умови розумної та раціональної стратегії, яка б чітко відповідала національним інтересам нашої держави.

Зважаючи на результати кваліфікаційної роботи, можна визначити перспективні напрями для подальших досліджень: розгляд альтернативних проєктів Інтермаріуму та моделей взаємодії (особливо економічних та військово-політичних); моделювання структури та системи управління союзу на основі концепції Міжмор'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Армия в Белоруссии не может сравниться с польской. URL: <http://www.polska-kaliningrad.ru/home/10-newsfrompoland/9551-armiya-v-belorussii-ne-mozhet-sravniitsya-s-polskoj-vot-pochemu> (дата звернення: 23.09.2020).
2. Балто-Чорноморський Союз у цифрах. URL: <https://edward-trad.livejournal.com/258858.html> (дата звернення: 28.04.2020).
3. Бжезинський З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. Москва : Международные отношения, 1999. 256 с.
4. Боррель: ЄС не хоче перетворення Білорусі на другу Україну. URL: <https://www.dw.com/uk/borrell-eu-ne-khoche-peretvorennia-bilorusi-na-druhu-ukrainu/a-54669835> (дата звернення: 23.09.2020).
5. В США предложили укрепить военный потенциал Прибалтики. URL: <https://www.kp.ru/online/news/3715471/> (дата звернення: 23.09.2020).
6. Відбулось випробування ракети SM-3 Block ІА системи ПРО. URL: <https://tinyurl.com/y49epoch> (дата звернення: 26.01.2020).
7. Військова доктрина Білорусі: розвиток відносин з ЄС і взаєморозуміння з НАТО. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2016/04/4/7047245/>
8. Військовий потенціал Білорусі : інфографіка. URL: <https://tyzhden.ua/Infographics/132658> (дата звернення: 23.09.2020).
9. Возняк Т. Парадокси польської геополітики. URL: http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/Geopolitychni%20konteksty%20vijny%20v%20ukrajini/Poland_geopolit.htm (дата звернення: 20.01.2020).
10. Волович О. Балто-Чорноморський Союз: перспективи реалізації (ч. 1). URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/volodich-balto/> (дата звернення: 14.04.2020).
11. Волыничук А.Б. Теоретические основы геополитических исследований – старые и новые правила. *Вестник ТОГУ*. 2009. № 4 (15). С. 245–252.

12. Географія українських і суміжних земель: Факсимільне перевидання. Київ : Обереги, 2005. Т. 1. : Загальна географія / Операц. і зред. В. Кубійович. 528 с.
13. Глава МИД Турції обвиняє Евросоюз в порушенні угоди по беженцям. URL: <https://www.dw.com/ru/глава-мид-турции-обвиняет-евросоюз-в-нарушении-соглашений-по-беженцам/a-52115906> (дата звернення: 07.09.2020).
14. Глобальні виклики для ЄС: 5 сценаріїв і реальність. URL: <https://voxukraine.org/uk/globalni-vikliki-dlya-yes-5-stsenariyiv-i-realnist> (дата звернення: 27.10.2020).
15. Гольцов А.Г. Региональный геополитический проект «Междуморье»: перспективы реализации. *Сравнительная политика*. 2016. № 4. С. 95–107.
16. Гриневецкий С. Р., Жильцов С. С., Зонн И. С. Черноморский узел. Москва : Международные отношения, 2007. 200 с.
17. Гриневич Т. Україніка на сторінках часопису «Przegląd Historyczny» у міжвоєнний період. *Історіографічні дослідження в Україні* : зб. наук. пр. Київ, 2008. Вип. 19. С. 158–177.
18. Грушевський М. С. На порозі нової України : гадки і мрії. Київ : Друк. акц. т-ва «Петро Барський у Києві», 1918. 120 с.
19. Дашевська О. В. Геополітичний потенціал як основа формування геополітичного статусу держави. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 104. С. 194-198.
20. Дашевська О. В. Методологія дослідження геополітичних процесів. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: філософія, соціологія, політологія*. 2015. № 2. С. 89–96.
21. Дергачев В. Геополитика. Київ : ВИРА-Р, 2000. 448с.
22. Договір про заснування Європейської Спільноти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 12.08.2020).

23. Домащенко Л. М. «Всеукраїнська трилогія» Юрія Липи: геополітичний ракурс. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія.* Київ, 2007. Вип. 84–86. С. 166–169.
24. Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. 3-е изд., дополн. Москва : «АРКТОГЕЯ-центр», 1999. 928 с.
25. Духина. Т. Н. Геополитика : учебное пособие. Севастополь : АГРУС Севастопольского гос. аграрного ун-та, 2013. 168 с.
26. Євреї тікають з Європи – глава ЄСК Кантор. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/637094.html> (дата звернення: 17.09.2020).
27. Європейський Союз. Що це таке і що він робить? URL: <http://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/pro.yesdf.pdf>.
28. Заводовський І. А. Українсько-Білоруські відносини як чинник безпеки Балто-Чорноморського регіону : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 – основи національної безпеки держави (політичні науки) / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2016. 206 с.
29. Інтермарум: історія, політика, культура. URL: <http://intermarum.zu.edu.ua/> (дата звернення: 25.02.2020).
30. Как Франция борется с растущим антисемитизмом. URL: <https://www.dw.com/ru/как-франция-борется-с-растущим-антисемитизмом/a-43199349> (дата звернення: 19.08.2020).
31. Корольов Г. О. Ідея чорноморської федерації у поглядах Михайла Грушевського. *Український історичний журнал.* 2011. № 6. С. 68–79.
32. Кухта П. В. Кризи, їх причини та наслідки. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1439> (дата звернення: 12.06.2020).
33. Левик Б. Концепція Балто-Чорноморського союзу і пострадянський простір. *Аналітично-інформаційний журнал «Схід» (економіка, історія,*

філософія). Донецьк: Український культурологічний центр, ТОВ «Східний видавничий дім», 2014. № 5 (131). С. 80–84.

- Левик Б. С. Балто-Чорноморський регіон: сучасний потенціал та перспективи : монографія. Маріуполь : «Східний видавничий дім», 2015. 244 с.
34. Лепський М. А., Лепська Н. В. Метод GSP-Space та SWOT/TOWS-аналіз: у геополітичних дослідженнях . #GS Геополітичні студії. Робоча книга. Handbook #2 / за заг. ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс. 2018. 95 с.
35. Липа Ю. Призначення України. Київ : МАУП, 2007. Т. 1. 336 с.
36. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Чорноморський простір (атлас). Розподіл Росії. Київ : МАУП, 2007. Т. 2. 392 с.
37. Майданюк В. Міжмор'я, або Балто-Чорноморський союз: без альтернатив. URL: <https://www.ar25.org/article/mizhmorya-bez-alternatyv.html> (дата звернення: 10.03.2020).
38. Мартинюк В. Балто-Чорноморський Союз: проблеми сьогодення та перспективи розвитку. *INTERMARUM: історія, політика, культура*. 2015. № 2. С. 130–142.
39. Маршанія З. С. Балто-чорноморське пространство в новій регіональній політиці Європейського союзу. *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політ. науки*. 2008. Т. 13, № 3. С. 225–240.
40. Мателешко Ю. Між ЄС та Росією: проблеми та перспективи формування Балто-Чорноморського союзу. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2016. № 1. С. 148–156.
41. Медвідь Ф. Україна в геополітичній доктрині Юрія Липи. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип.3. С. 46–52.
42. Меморандум політичних та громадських організацій Альянсу Балто-Чорноморських Націй (АБЧН). URL: <http://ukrpohliad.org/komentari/memorandum-polity-chny-h-ta-gromads-ky-h-organizatsij-al-yansu-balto-chornomors-ky-h-natsij-abchn.html> (дата звернення: 12.08.2020).

43. Миграционный кризис в Европе. Досье. ТАСС. URL: <http://tass.ru/info/5336277> (дата звернення: 14.09.2020).
44. Михайлов Т. Эволюция геополитических идей. Москва : Издательство «Весь мир», 1999. 184 с.
45. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/mihratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky> (дата звернення: 14.09.2020).
46. Міждисциплінарний словник з менеджменту : навч. посіб. / Д. М. Черваньов, О. І. Жилінська, М. В. Петровський та ін. ; за ред. Д. М. Черваньова, О. І. Жилінської. Київ : Нічлава, 2011. 624 с.
47. Міністерство оборони України. URL: [https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2020/05/05/u-rejtingu-najsilnishih-vijskovih-derzhav-svitu-ukraina-uvijshla-v-top-30-najsilnishih-armij-svitu-\(informagentstvo-armiyainform](https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2020/05/05/u-rejtingu-najsilnishih-vijskovih-derzhav-svitu-ukraina-uvijshla-v-top-30-najsilnishih-armij-svitu-(informagentstvo-armiyainform) (дата звернення: 08.10.2020).
48. Наськін А. Балто-Чорноморський союз: реальність чи утопія? URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2016/Naskin_Balto-chernomorskij_soyuz.htm (дата звернення: 15.04.2020).
49. Національна безпека і оборона. Європейська інтеграція України: російський фактор. 2020. Вип. № 1-2. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD181-182_2020_ukr.pdf.
50. Новая военная доктрина Беларуси: с учетом «цветных революций». URL: <https://cutt.ly/PhDmaDO> (дата звернення: 25.09.2020).
51. Нові ініціативи Тримор'я: чи є в них місце для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/10/15/7115366/>
52. Образован Альянс, который будет бороться с имперскими амбициями Кремля. URL: https://news.24tv.ua/ru/obrazovan_alyans_kotoriy_budet_borotsya_s_imperskim_i_ambitsiyami_kremlya_n517973 (дата звернення: 15.10.2020).

53. Орлик В., Рукомеда Р. Європейський Союз до і після розширення. URL: https://dt.ua/POLITICS/evropeyskiy_soyuz_do_i_pislya_rozshirennya.html (дата звернення: 12.10.2020).
54. Орлик В. Європа мусульманська. Дзеркало тижня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evropa_musulmanska.html (дата звернення: 12.10.2020).
55. Пандемия нанесла экономике ЕС более сильный удар, чем ожидалось. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/673318.html> (дата звернення: 21.09.2020).
56. Погорелый Д. Е., Фесенко В. Ю., Филиппов К. В. Новейший политологический словарь. Ростов н/Д : Феникс, 2010. 318 с.
57. Политический кризис в Беларуси: причины и перспективы. URL: <https://thinktanks.by/publication/2020/09/30/politicheskiy-krizis-v-belarusi-prichiny-i-perspektivu.html> (дата звернення: 23.09.2020).
58. Політологічний енциклопедичний словник: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів. Київ : Генеза, 1997. 400 с.
59. Поліщук Л. С. Регіональні асиметрії в ЄС та нові інструменти політики вирівнювання. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип.126. С. 116–124.
60. Прибалтика: Экономические вызовы для маленьких. URL: <https://delo.ua/special/pribaltika-ekonomicheskie-vyzovy-dlja-malenkih-312935/> (дата звернення: 07.10.2020).
61. Рада Європи б'є тривогу через посилення ультра націоналізму і ксенофобії в Європі. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/02/27/7106859> (дата звернення: 12.09.2020).
62. Рудницький С. Л. Чому ми хочемо самостійної України? Львів : Світ, 1994. 416 с.
63. Сафонюк Т. Єдина Європа чи Балто-Чорноморський союз: які альтернативи існують для України. URL: <https://konkurent.in.ua/publication/20417/edina-evropa-chi-baltocornomorskiy->

soyuz-yaki-alternativi-isnuyut-dlya-ukrayini/?amp-content=amp (дата звернення: 30.03.2020).

64. Скубій І. А. Юзеф Пилсудский и формирование внешнеполитического курса Польши по отношению к Советской России в ноябре 1918 – январе 1919 годов (военно-политический аспект). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. № 39. С. 211–216.
65. Соглашение России и Турции по Идлибу: кто уступил и насколько оно прочно. URL: <https://www.dw.com/ru/соглашениероссии-и-турции-по-идлибу-кто-уступил-и-насколько-оно-прочно/a-45546834> (дата звернення: 29.08.2020).
66. Спільне комюніке Вільнюської конференції 2006 Спільне бачення спільного сусідства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_241/conv (дата звернення: 17.01.2020).
67. Стадия переосмысления: как пандемия коронавируса может трансформировать Европейский союз. URL: <https://russian.rt.com/world/article/743470-evropa-es-polsha-koronavirus-vlast> (дата звернення: 07.10.2020).
68. Стратегічне управління військово-технічним співробітництвом в інтересах забезпечення воєнної безпеки України: Монографія. Бегма В., Загорка О., Косевцов В., Шемаєв В. / Під заг. ред. Руснака І. Київ : ІПНБ, НАОУ, 2005. 228 с.
69. Тодоров І. Відродження концепції Міжмор'я в контексті українсько-американських відносин. *Американська історія та політика*. 2016. № 1. С. 108–115.
70. Туряниця І. А. Україна і Литва в системі координат Балто-чорноморського співробітництва. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2011. Вип. 27. С. 207–215.

71. У Швеції невідомі закидали коктейлями Молотова синагогу. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/10/7074864> (дата звернення: 12.10.2020).
72. Цибульський С. І. Особливості геостратегії держав сучасності. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Випуск 84. С. 121-128.
73. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України : підручник. Київ : Либідь, 2006. 712 с.
74. Черчилль В. Мировой кризис. / пер. с англ.; с предисл. И. Минца. Москва–Ленинград : Государственное военное издательство, 1932. 328 с.
75. Чехия: накануне вступления в ЕС. URL: <https://www.dw.com/ru/чехия-накануне-вступления-в-ес/a-704438> (дата звернення: 03.10.2020).
76. Чупрій Л. Геополітичні стратегії України: відродження концепту «Міжмор'я» в контексті подолання російської експансії. *Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення*. Київ : МП «Леся», 2016. № 1. С. 228–236.
77. Шапран В. Одужання Греції: найглибшу фінансову кризу ЄС визнано завершеною. *Європейська правда*, 2018 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/06/29/7083626> (дата звернення: 25.19.2020).
78. Шевчук В. План «Междуморье»: Британия поддержит, Франция не против, Украина и Польша сделают. URL: <http://hvylyya.net/analytics/geopolitics/plan-mezhdumorebritaniya-podderzhit-frantsiya-ne-protiv-ukraina-i-polshasdelayut.html> (дата звернення: 03.05.2020).
79. Що таке Група сприяння розбудові Інтермаріуму? URL: <http://intermariumn.org/?p=111> (дата звернення: 17.01.2020).
80. 2020 Military Strength Ranking. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> (дата звернення: 02.10.2020).
81. BBC Global Survey: A World divided? URL: <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/bbc-global-survey-world-divided> (дата звернення: 22.10.2020).

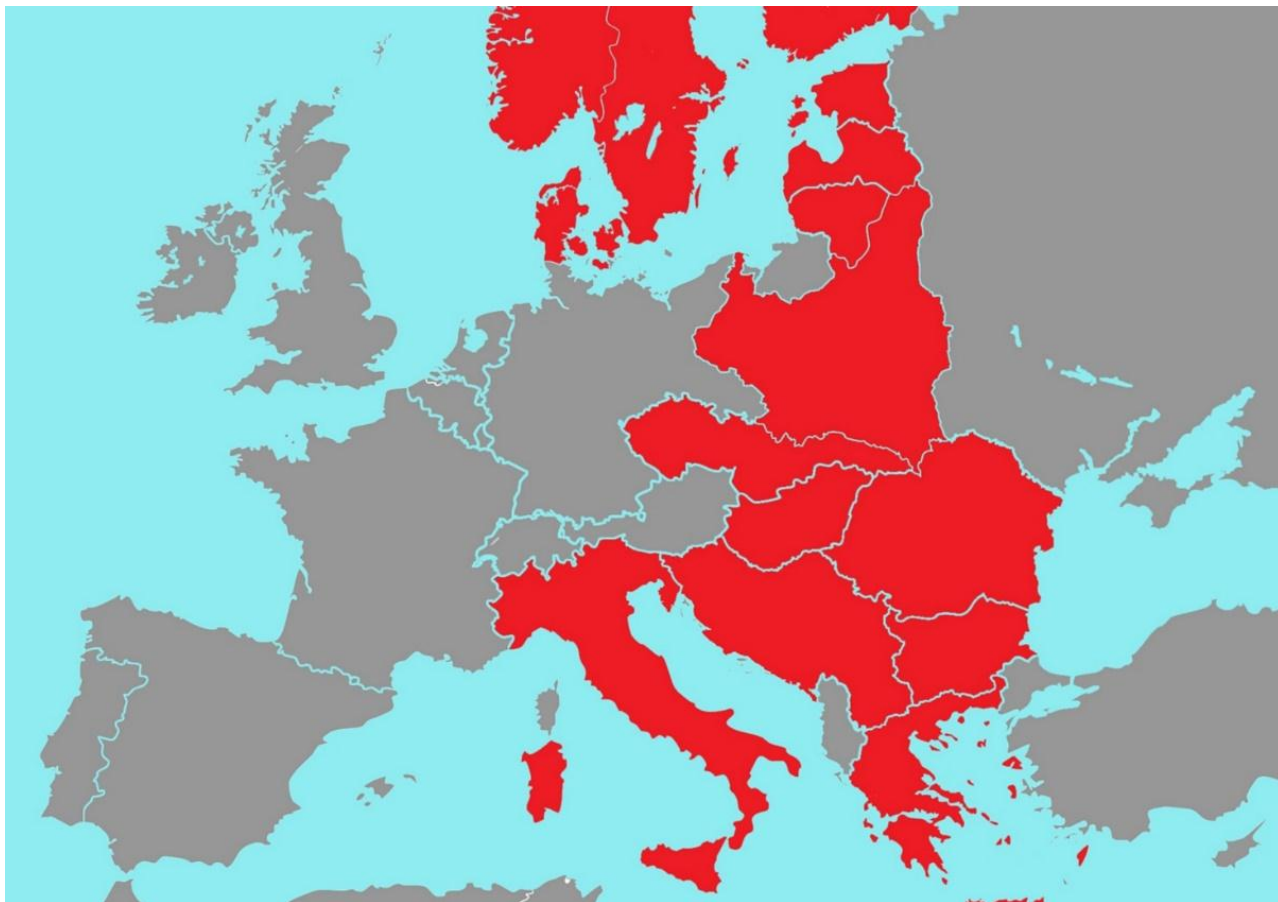
82. Countries in the world by population (2019). URL: <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> (дата звернення: 28.04.2020).
83. GDP by Country. URL: <https://www.worldometers.info/gdp/gdp-by-country/> (дата звернення: 28.04.2020).
84. List of countries by number of military and paramilitary personnel. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_number_of_military_and_paramilitary_personnel#IISS2018 (дата звернення: 28.04.2020).
85. MSZ: Marsz Niepodległości był wielkim świętem Polaków. URL: https://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-msz-marsz-niepodleglosci-byl-wielkim-swietem-polakow,nId,2464363#utm_source=www.rmf24.pl&utm_medium=relatedBottom&utm_campaign=2464511 (дата звернення: 21.09.2020).
86. Project Europe 2030. Challenges and Opportunities. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/30776/qc3210249enc.pdf>
87. The Global Economy in 2030: Trends and Strategies for Europe. URL: <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/The%20Global%20Economy%20in%202030.pdf>
88. Umland A. How to Solve Ukraine's Security Dilemma. The Case for a New Security Pact between the Baltic and Black Seas. URL: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/how-to-solve-ukraine-ssecurity-dilemma> (дата звернення: 23.01.2020).
89. World Data Atlas. URL: <https://knoema.ru/> (дата звернення: 25.10.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

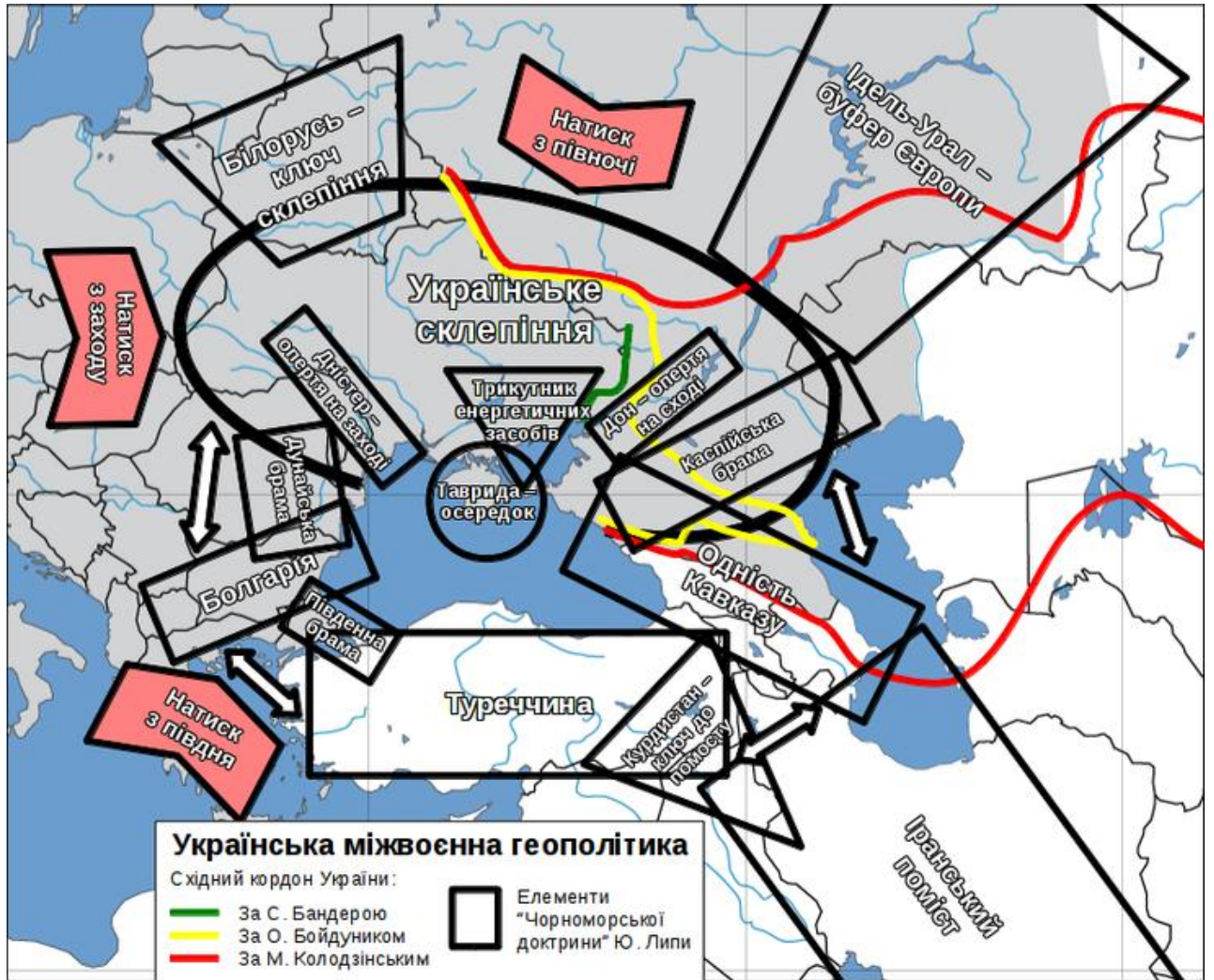

«Міжмор'я» І Юзефа Пілсудського, 1914-1920 рр. [9]

«Міжмор'я» П Юзефа Пілсудського, 1921-1935 рр. [9]

Чорноморська доктрина Юрія Липи [10]

Додаток Д

Сучасна модель Інтермаріуму

**Модель проєкту «малого» Інтермаріуму (Україна, Білорусь, Польща,
Литва, Латвія, Естонія)**

Додаток Ж

Таблиця 1. Фізико-географічний блок

	Україна	Білорусь	Латвія	Литва	Польща	Естонія
1. Становище і математичні параметри						
<i>1.1. Площа території (км²)</i>	603 700	207 600	64 589	65 200	312 685	45 226
<i>1.2. Довжина кордонів (км):</i>	5618	3617	1 382	1 273	3528	633
<i>1) загальна</i>						
<i>2) берегова смуга (км)</i>	1540	-	498	90,66	491	1242
<i>1.3. Сусідні держави</i>	7 країн: Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Росія і Білорусь.	5 країн: Польща, Латвія, Литва, Україна, Росія.	4 країн: Литва, Росія, Естонія, Білорусь.	4 країн: Польща, Росія, Латвія, Білорусь.	7 країн: Німеччина, Словаччина, Чехія, Росія, Литва, Білорусь і Україна.	2 країн: Росія, Латвія.
<i>1.4. Вихід до моря</i>	+	-	+	+	+	+

Додаток 3

Таблиця 2. Суспільно географічний блок

1. Соціо-географічні фактори		Україна	Білорусь	Латвія	Литва	Польща	Естонія
	1.1. Чисельність населення (млн. чол.), 2020	43,7 (34)	9,5 (95)	1,9 (150)	2,7 (141)	37,9 (37)	1,3 (154)
	1.2. Щільність населення (чол на км²), 2020	75,9	46,6	30,7	44,0	123,7	31,3
	1.3. Мовний склад	українська - 67,5% російська - 29,6% інші - 2,9%	російська 70,2% білоруська - 23,4% польська і українська - 3,1% інші - 3,3%	російська - 46% латвійська - 54%	володіють російською - 63% литовська 84,1%	98% - польська англійська(29%) російська (26%) німецька (19%)	50,8% - естонська 45,2% - російська 4% - інші
	1.4. Етнічний склад	Українці - 77,8% Росіяни - 17,3% Євреї - 0,2% Поляки - 0,3% Німці - 0,1% Молдовани/румунни - 0,8%	Білоруси - 83,7% Росіяни - 8,3% Поляки - 3,1% Українці - 1,7% Євреї - 0,1%	латиші — 61,1% росіяни — 26,2% білоруси — 3,5% українці — 2,3% поляки — 2,2% литовці — 1,3% інші — 3,4%	литовці — 84,1% поляки — 6,6% росіяни — 5,8% білоруси — 1,2% інші — 2%	поляки — 96,9%, сілезці — 1,1%, німці — 0,2 %, українці — 0,1% інші — 1,7%	естонці — 68,7% росіяни — 24,8% українці — 1,7% білоруси — 1% фіни — 0,6% інші — 3,2%
	1.5. Конфесійний склад	Православ'я, греко-католицизм, католицизм	Православ'я, католицизм	Лютеранство, католицизм, православ'я	Католицизм	Католицизм, православ'я	Православ'я, лютеранство

Продовження таблиці 2

	<i>1.5. Коефіцієнт народжуваності, 2019</i>	9,3	11,6	10,5	10,2	9,7	10,2
	<i>1.6. Коефіцієнт смертності, 2019</i>	15,2	12,5	14,7	13,8	9,7	11,7
	<i>1.7. Коефіцієнт чистої міграції, 2020</i>	2,3	0,7	-5,9	-5,9	-0,3	-3,1
	<i>1.8. Індекс глобалізації, 2019</i>	74.83 (45)	68.21 (67)	80.57 (32)	81.34 (28)	81.33 (29)	83.77 (18)
2. Соціальний потенціал	<i>2.1. Індекс рівня і якості освіти, 2019</i>	0,797 (46)	0,837 (30)	0,871 (22)	0,890 (18)	0,866 (23)	0,881 (19)
	<i>2.2. Індекс Джині</i>	26,30	25,20	36,30	34,20	32,10	34,70
	<i>2.3. ІЛР (місце у світі)</i>	0.750 (88)	0.817 (50)	0.854 (39)	0.869 (34)	0.872 (32)	0.882 (30)

Додаток К

Таблиця 3. Економічний блок

1. Загальні показники розвитку економіки (станом на 2019-2020 рік)		Україна	Білорусь	Латвія	Литва	Польща	Естонія
	<i>1.1. ВВП (млн . US dollars), 2020</i>	153 781 (57)	63 080 (77)	34 117 (99)	54 219 (83)	592 164 (21)	31 387 (100)
	<i>1.2. ВВП на душу населення (US dollars), 2019</i>	3 707	6 658	17 772	19 482	15 601	23 758
	<i>1.3. Рівень безробіття (%), 2019</i>	8,5	0,3	6,3	6,3	3,3	0,8
	<i>1.4. Сукупний державних борг (%), 2019</i>	50,1	41,9	36,8	37,7	46,0	8,4

Додаток Л

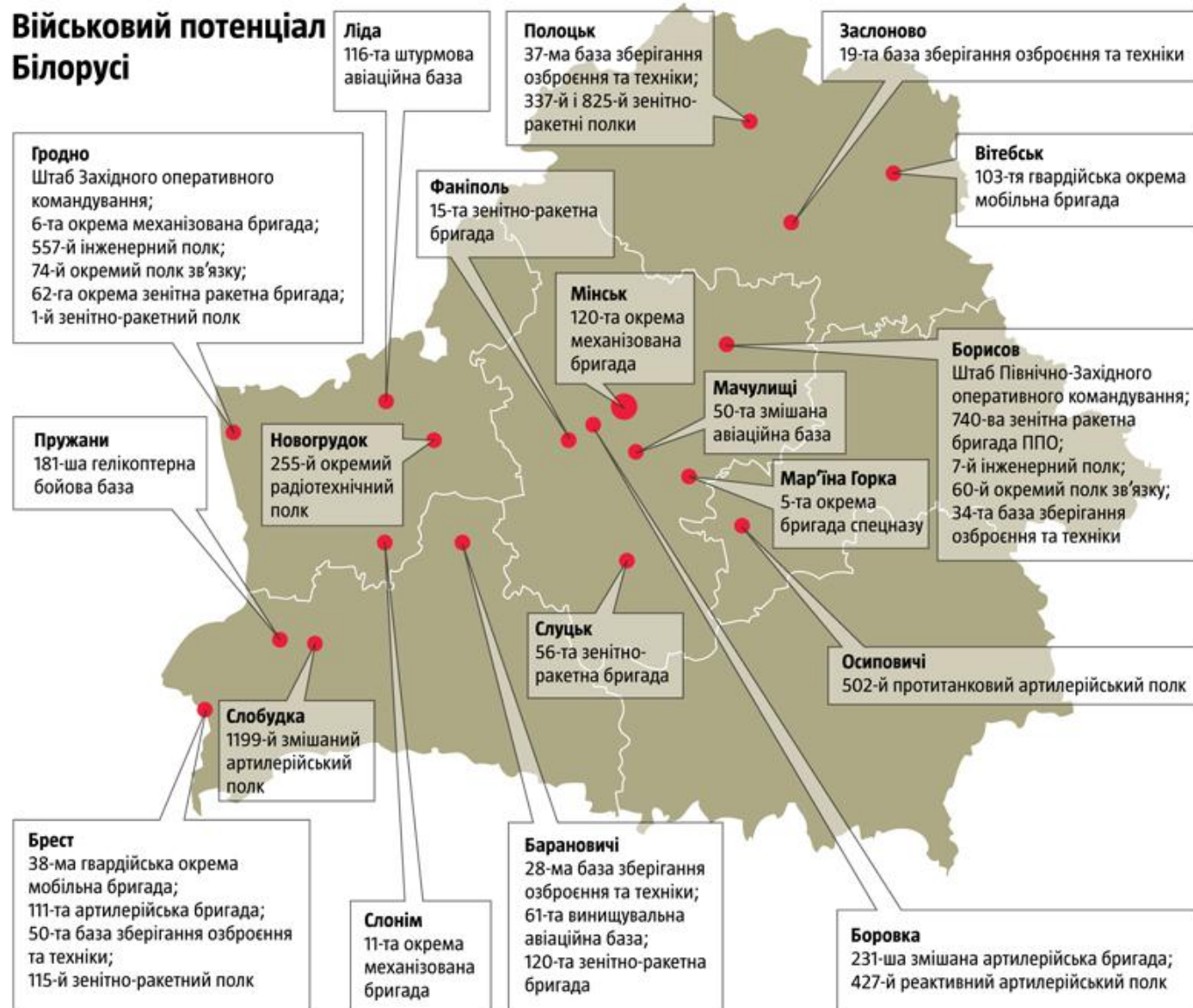
Таблиця 4. Військовий блок

		Україна	Білорусь	Латвія	Литва	Польща	Естонія
1. Збройні сили		Сухопутні війська Повітряні сили Військово-морські сили Десантно-штурмові війська Сили спеціальних операцій	Сухопутні війська Повітряні сили Сили спеціальних операцій	Сухопутні війська Військово-морські сили Повітряні сили Національна гвардія	Сухопутні війська Повітряні сили Військово-морські сили Сили спеціальних операцій Добровольчі сили	Сухопутні війська Повітряні сили Військово-морські сили Сили спеціальних операцій	Сухопутні війська Повітряні сили Військово-морські сили Союз оборони
2. Людські ресурси (чол.), 2020	<i>Активні службовці</i>	246 000	56 000	12 600	11 100	120 000	3 600
	<i>Резерв</i>	1 000 000	344 000	11 000	4 470	515 000	60 000
3. Бюджет, (млрд. US dollars), 2019		5,5 (3,36%)	0,78 (1,24%)	0,71 (2,03%)	1,08 (2,03%)	11,9 (2,02%)	0,66 (2,12%)
4. Рейтинг Global Firepower, (місце у світі) 2020		27	53	102	83	21	119

Додаток М

Військовий потенціал Білорусі

Україна сьогодні: геополітичний ракурс

Загальна протяжність кордону, км

6 992,982

Кількість населення станом на 1.03.2020 складає **41 858,1 тис.** (без урахування окупованих територій). Площа становить **603 628 км²**

(найбільша за площею країна з тих, чия територія повністю лежить у Європі). Межує з Білоруссю на півночі, Польщею, Словаччиною та Угорщиною — на заході, Румунією та Молдовою — на південному заході, Росією на сході і північному сході. На півдні і південному сході омивається Чорним і Азовським морями.

Сухопутна ділянка, км

5 637,982

Морська ділянка, км

1 355

Польща

Словаччина

Угорщина

Білорусь

Російська Федерація

Молдова

Румунія

УКРАЇНА

Збройні Сили України

Чисельність **250 000**

204 000 військовослужбовців
46 000 працівників

Додаток П

Таблиця 5. Політичний блок

	Україна	Білорусь	Латвія	Литва	Польща	Естонія
1. Форма правління	Парламентсько-президентська республіка	Супер-президентська республіка	Парламентська республіка	Парламентсько-президентська республіка	Парламентсько-президентська республіка	Парламентська республіка
2. Форма державного устрою	Унітарна децентралізована держава	Унітарна держава	Унітарна децентралізована держава	Унітарна децентралізована держава	Унітарна децентралізована держава	Унітарна децентралізована держава
3. Режим	Демократичний	Авторитарний	Демократичний	Демократичний	Демократичний	Демократичний
4. Зовнішня політика (вектор розвитку)	Європейська інтеграція, багатовекторність	Проросійський вектор, СНГ, багатовекторність	ЄС	ЄС	ЄС	ЄС
5. НАТО	–	–	+	+	+	+

Додаток Р

МИРОВЫЕ РЕЙТИНГИ	УКРАИНА	ПОЛЬША	БЕЛАРУСЬ	ЭСТОНИЯ	ЛАТВИЯ	ЛИТВА
Индекс развития человеческого потенциала (баллы, наибольшее число=наилучший результат) в 2018	0,75 0,39%	0,87 0,44%	0,82 0,30%	0,88 0,33%	0,85 0,58%	0,87 0,42%
Простота ведения бизнеса (баллы, наибольшее число=наилучший результат) в 2019	69,07 1,45%	76,93 -1,19%	74,35 1,05%	80,79 0,03%	80,32 0,41%	80,96 0,40%
Global competitiveness index (баллы, наибольшее число=наилучший результат) в 2019	56,99 -0,07%	68,89 1,07%	Нет данных	70,91 0,22%	66,98 1,11%	68,35 1,84%
Рейтинг восприятия коррупции (баллы, наибольшее число=наилучший результат) в 2019	30,00 -6,25%	58,00 -3,33%	45,00 2,27%	74,00 1,37%	56,00 -3,45%	60,00 1,69%
Индекс экономической свободы (баллы, наибольшее число=наилучший результат) в 2019	52,30 0,77%	67,80 -1,02%	57,90 -0,34%	76,60 -2,79%	70,40 -4,35%	74,20 -1,46%
Индекс свободы прессы (баллы, наибольшее число=наилучший результат) в 2019	32,46 4,17%	28,89 8,65%	51,66 -1,77%	12,27 -12,86%	19,53 -0,51%	22,06 -0,63%
Political rights index (баллы, наибольшее число=наилучший результат) в 2019	26 0,00%	35 -2,78%	5 -16,67%	38 0,00%	35 0,00%	38 0,00%
Civil liberties index (баллы, наибольшее число=наилучший результат) в 2019	34 -5,56%	49 0,00%	14 -6,67%	56 0,00%	52 0,00%	53 0,00%
Property rights index (баллы, наибольшее число=наилучший результат) в 2019	4,43 3,50%	6,00 -1,58%	Нет данных	7,17 -0,11%	5,94 3,81%	6,46 0,56%
Индекс процветания LEGATUM (баллы, наибольшее число=наилучший результат) в 2019	54,43 1,54%	69,26 -0,31%	58,48 -0,34%	76,70 0,42%	70,20 0,62%	69,98 -0,47%
Уровень счастья (баллы, наибольшее число=наилучший результат) в 2019	4,56 5,27%	6,19 0,07%	5,54 4,08%	6,02 2,18%	5,95 0,17%	6,22 1,08%